

จุลสารความมั่นคงศึกษา

ฉบับที่ 68

ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัตตานี ก่อนสมัยรัตนโกสินทร์

*Historical Relationship between Siam and Pattani
before the Rattanakosin Period*

ยงยุทธ ชูแว่น/เขียน
สุรชาติ บำรุงสุข/บรรณาธิการ

โครงการความมั่นคงศึกษา
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

โครงการความมั่นคงศึกษา (Security Studies Project)

โครงการความมั่นคงศึกษาเริ่มขึ้นจากความมุ่งประสงค์ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในการที่จะทดลองจัดตั้ง “ที่ปรึกษาด้านความมั่นคง” (Security Think Tank) ขึ้นในสังคมไทย ด้วยความตระหนักว่า สถานะแวดล้อมด้านความมั่นคงในระดับโลก ระดับภูมิภาค และในระดับชาติของไทย ล้วนแต่เผชิญกับความท้าทายใหม่ๆ อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ความเปลี่ยนแปลงทั้งหลายนี้ล้วนเป็นผลสืบเนื่องอย่างสำคัญจากการสิ้นสุดของสงครามเย็นในปี 2532/2533 ตลอดรวมถึงการก่อการร้ายที่เกิดขึ้นกับสหรัฐอเมริกาในวันที่ 11 กันยายน 2544 และในส่วนของไทยเอง หลังจากการยุติของสงครามคอมมิวนิสต์ภายในประเทศจนถึงเหตุการณ์ปล้นปืนค่ายทหารในจังหวัดนราธิวาสเมื่อวันที่ 4 มกราคม 2547 ก็ปรากฏให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของปัญหาความมั่นคงไทย ที่ประเด็นความมั่นคงใหม่ไม่ได้ผูกติดอยู่กับเรื่องของสงครามเย็นเช่นในอดีต

ผลจากความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ ทำให้รัฐและสังคมจำต้องเร่งสร้างองค์ความรู้ด้านความมั่นคง เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้กับความท้าทายใหม่ที่เกิดขึ้นในบริบทต่างๆ

ดังนั้น ในช่วงปลายปี 2547 โครงการความมั่นคงศึกษาจึงถือกำเนิดขึ้น โดยเน้นการดำเนินกิจกรรมใน 3 ส่วนหลัก ได้แก่

1) การวิจัยด้านความมั่นคง (Security Research)

เป็นโครงการวิจัยระยะสั้น เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของเจ้าหน้าที่หน่วยงานความมั่นคงไทย ในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาความมั่นคงที่ประเทศกำลังเผชิญ หรือคาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต

2) การเสวนาด้านความมั่นคง (Security Forum)

เป็นการเปิดเวทีเสวนาเพื่อแลกเปลี่ยนความเห็นและประสบการณ์ ระหว่างนักวิชาการกับเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในประเด็นปัญหาความมั่นคง

3) เอกสารวิชาการด้านความมั่นคง (Security Paper)

โครงการได้จัดพิมพ์ “จุดสารความมั่นคงศึกษา” ออกเผยแพร่ให้ความรู้เกี่ยวกับประเด็นปัญหาความมั่นคงในแง่มุมต่างๆ แก่เจ้าหน้าที่หน่วยงานความมั่นคง และแก่สังคมไทยในวงกว้าง

โครงการความมั่นคงศึกษาได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจาก สกว. มี รศ. ดร. สุรชาติ บำรุงสุข เป็นหัวหน้าโครงการฯ

จุดสารความมั่นคงศึกษา

พฤศจิกายน 2552 ฉบับที่ 68

ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่าง
สยามกับปัตตานีก่อนสมัยรัตนโกสินทร์
**Historical Relationship between
Siam and Pattani before
the Rattanakosin Period**

ยงยุทธ ชูแฉ่น

เขียน

สุรชาติ บำรุงสุข

บรรณาธิการ

โครงการความมั่นคงศึกษา
ด้วยความสนับสนุนจาก
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

จุดสารความมั่นคงศึกษา ฉบับที่ 68

ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัตตานีก่อนสมัยรัตนโกสินทร์

ผู้เขียน ยงยุทธ ชูแ้วน

บรรณาธิการ สุรชาติ บำรุงสุข

พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง พฤศจิกายน 2552

จำนวนพิมพ์ 1,000 เล่ม

การพิมพ์ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

เจ้าของ โครงการความมั่นคงศึกษา

ตู้ ปณ. 2030 ปณฝ. จุฬาลงกรณ์

กรุงเทพฯ 10332

E-mail : newsecproject@yahoo.com

โทรศัพท์และโทรสาร 0-2218-7264

บรรณาธิการ รศ. ดร. สุรชาติ บำรุงสุข

ผู้ช่วยบรรณาธิการ นาง ธนา ยศตระกูล

ประจำกองบรรณาธิการ นางสาว กุลนันท์ กันธิก

นางสาว อรวจิตรี ชูเพชร

ที่ปรึกษา พลโท วุฒินันท์ ลีลายุทธ

พลเรือโท อมรเทพ ณ บางช้าง

พลโท ภราดร พัฒนถาบุตร

พิมพ์ที่ บริษัท สแควร์ ปรีนซ์ 93 จำกัด

59, 59/1, 59/2 ซ.ปทุมวิถิ 30 ถ.สุขุมวิท 101

แขวงบางจาก เขตพระโขนง กรุงเทพฯ 10260

โทร. 0-2743-8045 แฟกซ์. 0-2332-5058

ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัตตานี
ก่อนสมัยรัตนโกสินทร์
**Historical Relationship between Siam and Pattani
before the Rattanakosin Period**

สารบัญ
Contents

บทนำ	1
Introduction	
ความสัมพันธ์ในระยะแรก :	5
ปัตตานีในเครือข่ายอำนาจอยุธยา-นครศรีธรรมราช	
Relationship in the Early Period	
ความสัมพันธ์ในยุคการค้า :	11
การเติบโตของรัฐชายฝั่งปัตตานีและการเดินเรือสู่อิสรภาพ	
Relationship in the Age of Commerce	
ความสัมพันธ์ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 :	23
ความตกต่ำของปัตตานีกับการกระชับอำนาจของสยาม	
Relationship in the 18 th Century	
สรุปและเสนอแนะ	31
Conclusion and Recommendation	

ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัตตานี ก่อนสมัยรัตนโกสินทร์*

รศ. ยงยุทธ ชูแว่น

บทนำ

สังคมไทยได้หันมาให้ความสนใจกับ “ประวัติศาสตร์ปัตตานี” อีกครั้งหนึ่ง อันเนื่องมาจากเหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่ในระยะ 4-5 ปีที่ผ่านมาเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะได้ตระหนักถึงความสำคัญของข้อมูลและความรู้ทางประวัติศาสตร์ ที่จะช่วยสร้างความเข้าใจในพื้นฐานของปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ไขได้ถูกต้อง ตลอดจนเยียวยาฟื้นฟูสังคมในบริเวณสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้สงบสุขจนเข้าสู่ภาวะปกติได้ ในที่สุด ด้วยเหตุดังนั้น เราจึงพบว่าทั้งหน่วยงานของรัฐและเอกชน ต่างส่งเสริมให้มีการศึกษาวิจัยเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของ “ปัตตานี” กันอย่างต่อเนื่องและรีบเร่ง ดังที่ได้ปรากฏผลงานออกสู่สาธารณชนอยู่เป็นระยะๆ และคงจะทยอยออกตามกัน มาอีกจำนวนหนึ่งในอนาคตอันใกล้อย่างแน่นอน

ท่ามกลางความอึดอัดในสถานการณ์ความขัดแย้งและความรุนแรงที่ยืดเยื้อนี้ นับเป็นนิมิตหมายอันดีที่ความสนใจความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ดังกล่าวได้ดำเนินควบคู่ไปกับการนำเสนอกระบวนทัศน์ใหม่สำหรับการแก้ไขปัญหาในปัจจุบัน กล่าวคือ เริ่มให้ความสำคัญกับประเด็นทางด้านความคิดที่ว่า “ชีวิตพลเมืองสำคัญกว่าเรื่องดินแดน” หมายความว่าหากการแก้ไขปัญหของรัฐเป็นไปเพื่อรักษาดินแดน ก็จะไม่มียุทธศาสตร์อันใดในการยึดพื้นที่แต่ไม่อาจเอาชนะความรู้สึกของประชาชนได้ เหตุฉะนั้นในโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเช่นนี้ มุมมองทางด้านความมั่นคงของรัฐจึงควรเปลี่ยนจากความคิดเดิมๆ มาสู่พื้นฐานที่ว่า “ความมั่นคงของชีวิตผู้คนคือความมั่นคงของชาติ” ด้วยเหตุนี้ จึงควรหวนทบทวนในเรื่องการให้สิทธิเสรีภาพ เปิดโอกาสให้ประชาชนบริหารจัดการภายในสังคมตนเอง โดยมีรัฐส่วนกลางกำกับดูแลห่างๆ อย่างเหมาะสม สิ่งเหล่านี้ควรดำเนินไปพร้อมๆ กับการนิรโทษกรรม การกระจายอุทยานการณ์ความรุนแรง การกระจายอำนาจให้ชุมชนบริหารจัดการอย่างแท้จริง การเคารพในอัตลักษณ์ต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การให้โอกาสประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้หรือ “ประวัติศาสตร์

ปัตตานี” ได้มีพื้นที่สาธารณะอย่างเหมาะสม ก็จะทำให้เกิดความไว้วางใจและช่วยให้สถานการณ์ต่าง ๆ ค่อยดีขึ้น ประเด็นดังกล่าวนี้ได้มีการพูดถึงกันมากในระยะหลัง แต่ยังไม่ถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณาเพื่อปฏิบัติอย่างจริงจังในฐานะเครื่องมือที่จะขจัดเงื่อนไขต่าง ๆ เพื่อยุติความรุนแรงดังกล่าว

ถ้าเราตระหนักได้ถึงความจำเป็นของกระบวนการสันติในลักษณะดังกล่าวแล้ว งานการศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์ของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ในกรอบความคิดใหม่ ๆ จะเป็นส่วนที่สำคัญอย่างหนึ่งในกระบวนการแก้ไขปัญหา เพราะจะทำให้เรื่องราวของ “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” พ้นออกมาจากคำบอกเล่าภายในโรงเรียนคาทอลิก ซึ่งมีการเสริมแต่งให้ตื่นเต้นเร้าใจและตอกย้ำความรันทดหู่ของชนชาติผู้ถูกกระทำ รวมทั้งทำให้กลายเป็นตำนานศักดิ์สิทธิ์ การให้โอกาสเรื่องราวเหล่านี้ได้เปิดเผยในพื้นที่สาธารณะให้มีการวิพากษ์วิจารณ์กันทุกฝ่าย วินิจฉัยตามหลักฐานข้อเท็จจริงโดยไม่มีลักษณะชาตินิยมหรือท้องถิ่นนิยมเข้ามากำหนด ในที่สุดประวัติศาสตร์ของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้หรือ “ประวัติศาสตร์ปัตตานี” ก็จะถูกบอกเล่าด้วยข้อมูลที่มีการยอมรับกันมากขึ้น การศึกษาที่เป็นการให้เกียรติต่อประวัติศาสตร์ซึ่งเกี่ยวโยงอยู่กับชาติพันธุ์ ศาสนา และวัฒนธรรมของพื้นที่ จึงจะเป็นการลดแรงขับเคลื่อนต่อสู้เพื่อปลดปล่อย “ปัตตานี” ให้เหลือน้อยลง ขณะเดียวกันก็จะเป็นพื้นฐานทางความคิดต่อการแก้ปัญหาต่างๆ ในการสร้างแนวทางการอยู่ร่วมกันในสังคมไทยโดยสามารถที่จะรักษาอัตลักษณ์ของท้องถิ่นไว้ได้อย่างมีศักดิ์ศรี

ในความเป็นจริงแล้ว สังคมไทยได้ตระหนักถึงความสำคัญของความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในการแก้ไขปัญหา 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ตลอดมา ดังที่ปรากฏผลงานการศึกษาออกมาเป็นระยะนับตั้งแต่ พ.ศ. 2500 จวบจนปัจจุบัน และในช่วง 5 ปีหลังอันเป็นระยะที่ความรุนแรงระลอกใหม่ปะทุขึ้นอย่างเข้มข้นนั้น อาจกล่าวได้ว่ากระแสความสนใจต่อประวัติศาสตร์ของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ขยับขึ้นถึงจุดสูงสุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องราวของความสัมพันธ์ทางการเมืองอันเป็นประเด็นที่มีความอ่อนไหวอย่างไรก็ตาม การศึกษาประวัติศาสตร์ดังกล่าวที่ผลิตออกมาอย่างต่อเนื่องนั้น นับว่าเป็นภาพลวงตาเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ในจำนวนปริมาณที่มองเห็นได้อย่างชัดเจนและทรงอิทธิพลอยู่นั้น ปรากฏว่าส่วนใหญ่เป็นการผลิตซ้ำในลักษณะเดิมๆ ซึ่งอ่อนด้อยทั้งแนวคิด มุมมอง วิธีการ และหลักฐานข้อมูลต่างๆ ในที่นี้อาจสรุปถึงข้อบกพร่องหรือปัญหาต่างๆ ได้อย่างน้อย 3 ประการที่เกี่ยวข้องกัน

ประการแรก เป็นการศึกษาที่อยู่ภายใต้กรอบวิเคราะห์ 2 ขั้วที่แตกต่างกัน อันอยู่เบื้องหลังความขัดแย้งและความรุนแรงระหว่าง “ไทย” กับ “ปัตตานี” อย่างเหนียวแน่น ซึ่งได้มีการบิดเบือนเนื้อหาในบางประเด็นเพื่อประโยชน์หรือรับใช้อุดมการณ์ของฝ่ายตนมาจวบจนปัจจุบัน

ประการที่สอง ผลงานส่วนใหญ่เป็นการผลิตซ้ำ อ้างอิงข้อมูลเก่าต่อๆ กันมา โดยขาดการตรวจสอบและวิเคราะห์เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ ทำให้ไม่ช่วยยกระดับความคิดอันเป็นพลังความรู้ที่จะนำไปสู่จินตนาการให้แก่ทางออกใดๆ ได้

ประการที่สาม ขาดหน่วยงานหลักที่สนใจและ/หรือให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจริงจัง ด้วยเหตุดังนั้นจึงไม่เกิดผลงานจากการศึกษาในแบบประวัติศาสตร์ที่มีพลังในการอธิบายอย่างเป็นระบบ ทำให้การศึกษาในระยะหลังเดินทางมาถึงทางตันในที่สุด

ตามความจริงแล้ว ในปัจจุบันมีนักวิชาการทั้งชาวไทยและต่างชาติหลายคนได้ออกมาวิพากษ์วิจารณ์แนวการศึกษาประวัติศาสตร์เดิมๆ นี้พอสมควร และยังได้เสนอแนะแนวทางการศึกษาในมิติใหม่ๆ ไว้อย่างน่าสนใจ ซึ่งรับรู้กันอยู่ในหมู่นักวิชาการที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตาม ในรอบครึ่งทศวรรษที่ผ่านมา ความคิดและความเห็นดังกล่าวก็ยังไม่มียุทธพลเพียงพอที่จะขับเคลื่อนไปสู่ปฏิบัติการงานเขียนประวัติศาสตร์ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ก้าวหน้าและมีพลังได้ ด้วยเหตุดังนั้น สังคมไทยส่วนใหญ่จึงยังคงแบกรับภาระประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม/ท้องถิ่นนิยมอยู่ต่อไปจนเคยชิน

กล่าวโดยสรุป องค์ความรู้ประวัติศาสตร์ของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ในขณะนี้ มีปัญหาอย่างสำคัญก็คือ ไม่ทันต่อความก้าวหน้าทางวิชาการของสาขาตัวเองทั้งแนววิเคราะห์ หลักฐานข้อมูล ตลอดจนแนวคิดแนวทางใหม่ๆ ที่พัฒนาไปมากแล้วในโลกปัจจุบัน ในทางตรงกันข้าม กลับยังเป็นประวัติศาสตร์แบบจารีตที่มีอิทธิพลสูงมากต่อการรับรู้ประวัติศาสตร์ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ในหมู่ประชาชนของแต่ละฝ่ายอย่างมั่นคง เพราะเป็นวาทกรรมที่มีการปรุงแต่ง เน้นย้ำเพื่อสนับสนุนอุดมการณ์ของแต่ละฝ่ายอย่างเหนียวแน่นลงไปถึงจิตสำนึก เป็นประวัติศาสตร์ด้านเดียวมุมเดียวอันคับแคบและมีลักษณะเป็นกลไกง่าย ๆ ดายตัว จึงเป็นประวัติศาสตร์ชาตินิยม VS. ท้องถิ่นนิยมที่ส่งเสริมความรุนแรงอย่างไม่มีวันสิ้นสุด ซึ่งสาธารณชนทั้ง 2 ฝ่ายต่างก็ถูกดึงเข้าสู่ “สงครามความคิด” ครั้งนี้อย่างไม่รู้ตัวตลอดมา และผู้ที่เข้าร่วมก็ต้องจ่ายไปด้วยราคาของอารมณ์ความรู้สึกที่เจ็บปวด ความเกลียดชัง และการสาปแช่งฝ่ายที่อยู่ตรงกันข้าม สิ่งนี้คือความจริงที่มีอยู่ในสังคมไทยทั่วไปมายาวนาน

ในสถานการณ์ปัจจุบันที่บริบทต่างๆ เปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว แต่เหตุการณ์ความขัดแย้งและความรุนแรงดังกล่าวกลับยิ่งซับซ้อนขึ้นและไม่มีท่าทีว่าจะยุติลง ด้วยเหตุนี้จึงควรพิจารณาทบทวนแนวทางและยุทธวิธีการดำเนินการแก้ไขปัญหา 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ในกรอบความคิดที่ก้าวหน้าขึ้นดังกล่าว ตลอดจนผลักดันไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง การศึกษาประวัติศาสตร์ของพื้นที่ในแนวความคิดและมุมมองใหม่ๆ และเสนอทางออกด้วยเหตุผลให้ทุกฝ่ายเข้าใจและยอมรับได้ จึงเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการแก้ไขปัญหาไปพร้อมกับด้านอื่นๆ ดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัตตานีในสมัยโบราณ ซึ่งเป็นยุคสมัยที่ได้รับความสนใจอย่างมาก ดังกล่าว แต่ยังคงคลุมเครือในหลายๆ ประเด็นและเป็นที่มาของปมปัญหาทางประวัติศาสตร์ที่ขัดแย้งถกเถียงกันมาจนถึงปัจจุบัน

การศึกษาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัตตานีก่อนสมัยรัตนโกสินทร์นี้จึงพยายามจะอธิบายประวัติศาสตร์อย่างรอบด้านในมุมมองที่กว้างขึ้นกว่าเดิม เพื่อหาจุดร่วมอันมีเหตุผลและพลังจากการอธิบาย โดยจะพิจารณาในกรอบความคิดและวิธีการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับพลวัตทางประวัติศาสตร์ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลาตลอดสมัยจารีตอันยาวนาน ทั้งนี้จะมีบริบทของพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นฉากหลัง ไม่ใช่ประวัติศาสตร์ลักษณะที่เป็นภาพนิ่งอันเกิดจากการนำเอากรอบของชาติในปัจจุบันไปอธิบายอดีตอย่างตายตัวเหมือนผลงานส่วนใหญ่ที่ผ่านมา และที่สำคัญคือคำนึงถึงปัจจัยอันหลากหลายที่เข้ามากำหนดความสัมพันธ์ดังกล่าวโดยให้ความสำคัญกับปัจจัยในท้องถิ่นและปัจจัยภายนอกอื่นๆ เพิ่มขึ้น ทั้งนี้เพราะปัจจัยทั้งหลายล้วนส่งผลต่อคุณภาพทางการเมืองในท้องถิ่นที่อาจกระทบต่อการกำหนดนโยบายของทั้งสองฝ่ายได้ หมายความว่าในอีกด้านหนึ่ง “ท้องถิ่น” ไม่ใช่เป็นผู้รับสนองนโยบายของ “ศูนย์กลาง” เพียงอย่างเดียว หากในบางช่วงเวลาอาจเป็นผู้เลือกหรือกำหนดลักษณะความสัมพันธ์ได้ด้วย ซึ่งย่อมเกิดจากปฏิสัมพันธ์ของปัจจัยอันหลากหลายดังกล่าว

การศึกษาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัตตานีก่อนสมัยรัตนโกสินทร์นี้ จึงน่าจะเป็นบทเริ่มต้นของทัศนะประวัติศาสตร์แบบใหม่ ที่เป็นพื้นฐานสำคัญของวิธีคิดสำหรับการหาทางออกได้อย่างเหมาะสมและสร้างสรรค์ อันจะช่วยยกระดับความคิดของสังคมให้มีวุฒิภาวะมากขึ้นในการทำความเข้าใจปัญหาในปัจจุบัน จึงนับว่าเป็นเรื่องที่ท้าทายสังคมไทยอย่างมาก อย่างไรก็ตาม แม้ว่าบทความจะมีจุดประสงค์ดังกล่าว แต่การศึกษาในครั้งนี้ก็มีข้อจำกัดหลายอย่าง โดยเฉพาะยังไม่ได้

ทบทวนเอกสารชั้นต้นหลายชิ้นที่มีอยู่อย่างเพียงพอ จึงทำให้การอธิบายในบางประเด็นอาจยังไม่ชัดเจนนัก ด้วยเหตุดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าบทความนี้ยังเป็นการศึกษาเบื้องต้นที่จะปรับปรุงแก้ไขต่อไป

ความสัมพันธ์ในระยะแรก : ปัตตานีในเครือข่ายอำนาจอยุธยา-นครศรีธรรมราช (ก่อนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 15)

ในช่วงเวลาก่อนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 15 นั้น เป็นระยะซึ่งศูนย์กลางของสยามที่อยู่ชวรายได้ขยายอำนาจลงมายังคาบสมุทรมลายูอย่างชัดเจน ทั้งนี้โดยอาศัยเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งมีสถานะเป็นเมืองประเทศราช-พระยามหานครตามลำดับเป็นตัวแทน¹ อยุธยาได้มองเห็นผลประโยชน์ทางการค้าในบริเวณเมืองท่าชายฝั่งตะวันออก ซึ่งกำลังเติบโตตอบรับกระแสการค้าโลกที่เปลี่ยนรูปแบบไปอีกครั้ง อย่างไรก็ตาม เมื่อมองดูสถานะของปัตตานีในระยะนี้ก็เห็นว่ายังเป็นเมืองท่าที่มีขนาดเล็ก เนื่องจากเพิ่งก่อตั้งขึ้นโดยผู้นำท้องถิ่นที่เคยมีอำนาจอยู่ทางบริเวณแผ่นดินตอนในมาก่อน ด้วยเหตุดังนั้น ปัตตานีจึงอยู่ภายใต้อิทธิพลของเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งมีอำนาจต่อเนื่องมายาวนานภายหลังที่ศรีวิชัยเสื่อมไปภายในคริสต์ศตวรรษที่ 13 แล้ว นครศรีธรรมราชมีอำนาจและอิทธิพลเหนือปัตตานีอย่างลึกซึ้ง ทั้งทางด้านการเมืองและวัฒนธรรม อีกทั้งด้านทำเลที่ตั้งก็ไม่ห่างไกลและสามารถเดินทางไปมาหาสู่กันได้โดยสะดวก ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองทั้งสองจึงมีความใกล้ชิดตลอดมา เมื่ออยุธยามีความสนใจในพื้นที่บริเวณนี้มากขึ้น อำนาจของอยุธยาต่อเมืองท่าปัตตานีจึงมีผ่านทางนครศรีธรรมราชดังกล่าว และคงด้วยเหตุผลที่เมืองท่าปัตตานีเพิ่งเริ่มก่อตั้งได้ไม่นานนัก จึงต้องการความช่วยเหลือคุ้มครองทั้งจากนครศรีธรรมราชและมหาอำนาจใหม่คือ อยุธยา การยอมรับอยู่ภายใต้เครือข่ายอำนาจของศูนย์อิทธิพลทั้งสอง จึงนับว่าเป็นประโยชน์กับปัตตานีอย่างมาก

ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัตตานีในระยะแรกนี้จึงถูกกำหนดจากศูนย์อำนาจที่ใหญ่กว่าเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม เราก็สามารถทำความเข้าใจเรื่องดังกล่าวได้อย่างซับซ้อนและมีพลวัตกว่าการศึกษาที่ผ่านมา ทั้งนี้โดยพิจารณาจากประเด็นการขยายอิทธิพลของสยามในบริเวณคาบสมุทรมลายู และศึกษาถึงพัฒนาการของตัวปัตตานีเองในเครือข่ายอำนาจดังกล่าว

สยามกับการขยายอิทธิพลในคาบสมุทรมลายู

อาณาจักรสยามตั้งอยู่บนรากฐานของดินแดนที่มีความรุ่งเรืองทางวัฒนธรรม และมีการพัฒนาการเมืองและการปกครองมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนานนับตั้งแต่สมัยทวารวดี และได้รับการเสริมสร้างต่อมาจากอิทธิพลของวัฒนธรรมขอม บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างจึงเป็นที่ตั้งของ “รัฐ” ที่ได้พัฒนาระบบการปกครองของตัวเองขึ้นมาและมีความมั่นคงในระดับหนึ่งแม้จะเป็นลักษณะของรัฐเล็กรัฐน้อยก็ตาม นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 11 เป็นต้นมา “รัฐ” เหล่านี้ได้พัฒนาไปในทางที่จะรวมตัวกันเป็นปึกแผ่น เป็นรัฐหรือแคว้นที่มีเครือข่ายเมืองบริวารที่ขยายใหญ่โตขึ้น โดยเฉพาะแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก อันเป็นอาณาบริเวณที่อำนาจทางการเมืองของอาณาจักรขอมได้ครอบงำเป็นเวลายาวนานกว่าเขตอื่นๆ และการที่ขอมกำหนดให้เมืองลพบุรีเป็นศูนย์กลางอำนาจของแถบนี้ทำให้ระบบการเมืองของกลุ่มน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออกรวมศูนย์อยู่ที่ “เมืองละโว้” ในระดับที่เข้มข้นมากกว่าอาณาบริเวณอื่น จากรากฐานดังกล่าวนี้เอง จึงทำให้ภายหลังจากการสถาปนาอาณาจักรอยุธยาได้ไม่นาน อยุธยาสามารถขยายอำนาจออกไปอย่างกว้างขวาง ความเข้มแข็งที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วเช่นนี้ย่อมตั้งอยู่บนรากฐานทางเศรษฐกิจที่มั่นคงและอาศัยระบบการปกครอง การบริหารในการควบคุมกำลังคนและทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพในระดับสูง ทำให้อาณาจักรที่ตั้งขึ้นใหม่นี้สามารถขึ้นสู่อำนาจสูงสุดเหนืออาณาบริเวณภาคกลางของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ในระยะเวลาอันรวดเร็ว และสามารถขยายการควบคุมทางการเมืองออกไปทั้งทางด้านทิศเหนือและตะวันออก (ดู มานพถาวรวิทย์สกุล, 2536:57-85)

อำนาจทางการเมืองการปกครองของอยุธยา นอกจากจะขยายขึ้นไปถึงหัวเมืองฝ่ายเหนือและเขมรทางตะวันออกแล้ว ก็ยังรวมเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นศูนย์กลางใหญ่ในคาบสมุทรมลายูเข้ามาไว้ในอาณาเขตด้วย นครศรีธรรมราชเป็นหนึ่งในบรรดาเมือง “พระยาประเทศราช” สิบกเมือง (ประชุมพงศาวดาร เล่ม 38, 2512:2) การอ้างสิทธิ์ดังกล่าวสอดคล้องกันดีกับหลักฐานท้องถิ่นคือ ตำนานต่างๆ ของเมืองนครศรีธรรมราช และหลักฐานของจีนในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14 คือ บันทึกของหวังต้าหยวน (Wangta-Yuan) ซึ่งกล่าวถึงรัฐ 3 รัฐที่อยู่ในบริเวณประเทศไทยในปัจจุบันว่า ประกอบด้วย ดานหม่าหลิง (ตามพรลิงค์) หลอหู (ละโว้) และเสียน ทั้งๆ ที่ในระยะนี้ตามพรลิงค์ได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นนครศรีธรรมราชแล้ว “ดานหม่าหลิง” ในบันทึกของหวังต้าหยวนจึงน่าจะ เป็นรัฐกิ่งอิสระที่อยู่ในอาณัติของ “เสียน” เพราะ “เสียน” สามารถยกทัพเรือไป

โจมตี “ตันหมาซี” (สิงคโปร์) ถ้า “ตานหมาหลิง” ไม่ได้เป็นมิตรหรืออยู่ในอาณัติของ “เสียน” แล้ว “เสียน” จะยกทัพเรือเป็นระยะทางไกลจากลุ่มน้ำเจ้าพระยาไปตี “ตันหมาซี” ได้อย่างไร (วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, 2528:11-12) พอมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 15 ขันทีเจิ้งเหอของราชวงศ์หมิงได้นำขบวนเรือไปเยือนรัฐต่างๆ ทางด้านทะเลตะวันตกถึง 7 ครั้ง ระหว่าง ค.ศ. 1405-1433 หม่าฮวน เฝยเซิน และ กังจิ้น ซึ่งได้มากับกองเรือนี้ได้เขียนบันทึกเรื่องราวไว้ แต่ทั้งสามมิได้กล่าวถึง “ตันหมาหลิง” ไว้อีกเลย ซึ่งแสดงให้เห็นว่ารัฐแห่งนี้อาจสลายไปแล้วก็เป็นได้ (ตัวลีเซิง, 2529:9)

ดังนั้นน่าจะเชื่อได้ว่าเมืองนครศรีธรรมราชกลายเป็น “เมือง” ในอาณาเขตของอยุธยาแล้วในระยะแรกนี้ ฐานะของเมืองนครศรีธรรมราชเป็น “เมืองประเทศราช” ก่อนที่จะกลายมาเป็น “เมืองพระยามหานคร” เพราะในกฎหมายเทียรบาลสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กำหนดให้เมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองพระยามหานครที่ต้องเข้ามาถือน้ำพระพิพัฒน์ อาจจะเนได้ว่าเจ้าเมืองนครตามกฎหมายเทียรบาลไม่มีฐานะเป็นเมืองลูกหลวงแน่ เพราะในบรรดาเมืองพระยามหานครทั้ง 8 เมืองที่ต้องเข้ามาถือน้ำนั้น มีอยู่ 4 เมืองมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวงด้วย เพราะฉะนั้นทางอยุธยามีได้ส่งโอรสหรือเชื้อพระวงศ์ไปปกครอง เจ้าเมืองจึงน่าที่จะเป็น “ขุนนาง” หรืออาจเป็นเจ้านายพื้นเมืองของเมืองนครฯที่ได้ถูกคัดเลือกเข้ามาในระบบการบริหารราชการในฐานะเป็นขุนนางปกครองอาณาเขตหัวเมืองภาคใต้ (มานพ ถาวรวิทย์สกุล, 2536:76)

เมืองนครศรีธรรมราชมีความสำคัญทางการเมืองและเศรษฐกิจต่ออยุธยาอย่างมาก เพราะเป็นเมืองใหญ่ที่ได้ติดต่อกับการค้ากับจีนมานานแล้ว เมืองนครศรีธรรมราชเองเคยมีเมืองขึ้นที่เรียกว่าเมือง 12 นักษัตริย์ นับจากชุมพรลงมาถึงหัวเมืองมลายู เมื่ออยุธยามีอำนาจเหนือเมืองนครศรีธรรมราชก็ย่อมที่จะรับมรดกในการอ้างอำนาจเหนือหัวเมืองเหล่านี้ด้วย การคุมเมืองนครศรีธรรมราชได้ย่อมหมายความว่าสยามสามารถที่จะมีอิทธิพลและควบคุมเมืองท่าในบริเวณคาบสมุทรมาลายูตอนบนไว้ได้ และยังใช้เป็นฐานในการขยายอำนาจเข้าไปควบคุมหัวเมืองมลายูตลอดลงไปถึงเขตสิงคโปร์

หลักฐานทางราชการจีนตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 15 ปรากฏอย่างแน่ชัดถึงความสนใจของสยามที่มีต่อหัวเมืองในแถบคาบสมุทรมาลายู ทั้งนี้คงเป็นเพราะเมืองใหญ่ที่ตั้งอยู่บนคาบสมุทรมาลายูเช่นเมืองนครศรีธรรมราชลงไป ล้วนแล้วแต่มุ่งทำการค้ากับจีนเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นสยามจึงพยายามที่จะแผ่อำนาจและอิทธิพลให้เป็นที่ยอมรับของเมืองท่าในแถบนี้ หลักฐานจีนบันทึกว่า ค.ศ. 1408 สยามได้ยึดเรือและจักราชทูตของ

แคว้นจามปาซึ่งถูกพ่ายแพ้ไปติดชายฝั่งเมืองปาหัง และยังคงกองทัพไปแย่งชิงพระราชโองการประทับพระราชลัญจกรซึ่งจักรพรรดิจินพระราชทานให้กับสุมาตราและมะละกา (สำนักนายกรัฐมนตรี, 2523:14) สิ่งนี้ย่อมเป็นการแสดงให้เห็นว่าสยามเป็นผู้มีอำนาจครอบคลุมเหนือเมืองท่าทางฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรมลายูไปถึงปาหังซึ่งอยู่เกือบใต้สุดของปลายแหลม และยังสามารถแสดงอิทธิพลคุกคามช่องแคบมะละกาด้วยการขัดขวางการติดต่อระหว่างมะละกา สุมาตรา กับราชสำนักจีนอีกด้วย บันทึกของจีนกล่าวอีกว่าใน ค.ศ. 1419 สยามรุกรานมะละกา ค.ศ. 1431 กษัตริย์มะละการ้องเรียนกษัตริย์จีนว่าสยามคิดจะรุกรานมะละกาอีก และ ค.ศ. 1435 จามปาส่งทูตไปยังสุมาตราแต่ถูกสยามปล้นสะดม (สำนักนายกรัฐมนตรี, 2523:17, 19-20)

การเติบโตของมะละกาย่อมกระทบกระเทือนต่อฐานะของเมืองนครศรีธรรมราชที่เป็นตัวแทนอำนาจของสยาม ขณะเดียวกันก็ทำให้ต้องสูญเสียอำนาจและผลประโยชน์ทางการค้าด้วย ดังนั้นศูนย์กลางใหญ่ในกลุ่มน้ำเจ้าพระยาจึงส่งกองทัพหลวงไปตีมะละกาในปี ค.ศ. 1455 ทั้งๆ ที่ก่อนหน้านั้นหนึ่งปีได้เกิดไข้ทรพิษระบาดทำให้คนตายจำนวนมากและเกิดสงครามแย่งชิงหัวเมืองเหนือระหว่างอยุธยา กับล้านนา ก็ได้เริ่มขึ้นแล้วตั้งแต่ปี ค.ศ. 1451 (ประชุมพงศาวดารเล่ม 1, 2506:135) การตีมะละกาครั้งนี้ประสบความสำเร็จพอสมควรในขณะที่สงครามกับล้านนาเริ่มทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น จนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถต้องเสด็จประทับที่เมืองพิษณุโลกเพื่อบัญชาการรบในศึกที่ยืดเยื้อกินเวลาหลายปี และเมื่อสามารถจัดการเรื่องราวต่างๆ เรียบร้อยแล้ว จึงหันมาสนใจที่จะปราบมะละกาอีกครั้งหนึ่งด้วยกองกำลังจำนวนมากและอย่างต่อเนื่องจากหลายทิศทาง แต่ทางมะละกาสามารถต้านและตีทัพสยามแตกพ่ายไป (De Josselin de Jong and van Wyk, 1960:20-27)

เราจะเห็นได้ว่าสยามถือว่าการปราบเมืองมะละกาเป็นเรื่องสำคัญจึงได้ส่งกองทัพหนุนมาช่วยถึงสองครั้ง เป็นกองทัพขนาดใหญ่ มีทหารและเรือรบเป็นจำนวนมากยกมาทั้งทางบกและทางทะเล โจมตีทั้งชายฝั่งตะวันตกและชายฝั่งตะวันออก นับว่าเป็นศึกที่ใหญ่มาก สงครามปราบมะละกาในครั้งนี้แม้ว่าจะพ่ายแพ้แต่ก็ได้แสดงแสนยานุภาพให้เห็นว่าสยามมีอำนาจควบคุมเหนือหัวเมืองในภาคใต้ โดยมีเมืองนครศรีธรรมราชทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางที่ทางเมืองหลวงใช้เป็นฐานในการแผ่อิทธิพลและควบคุมหัวเมืองต่างๆ ในอาณาจักรเวียงจันทน์

การที่อยุธยาสามารถควบคุมเมืองนครศรีธรรมราชได้อย่างมั่นคงเช่นนี้ ทั้งๆ ที่อยู่ไกลจากเมืองหลวงมาก ขณะที่หัวเมืองฝ่ายเหนืออยู่ใกล้กว่าและสามารถติดต่อกับ

อยุธยาได้สะดวกทั้งทางบกและทางน้ำ แต่หัวเมืองเหนือกลับก่อการกบฏแข็งเมืองเสมอ เช่นเดียวกับกรณีของเขมร ทำให้ศูนย์กลางต้องมีภาระปราบปรามตลอดมา แต่สำหรับเมืองนครศรีธรรมราชนั้นยังไม่เคยมีหลักฐานว่าพยายามแยกตัวเป็นอิสระออกจากอยุธยาเลย ทั้งๆ ที่มีฐานะและความมั่นคงเพียงพอที่จะทำเช่นนั้นได้ อย่างน้อยที่สุดที่ทำได้ก็คือการแข็งเมือง แต่เมืองนครศรีธรรมราชกลับขึ้นอยู่กับอยุธยาเป็นส่วนใหญ่ สถานภาพเช่นนี้ น่าจะสะท้อนให้เห็นว่า เมืองนครศรีธรรมราชคงจะผูกพันและผ่านขั้นตอนของพัฒนาการทางการปกครอง และการบริหารร่วมกันกับบรรดาบ้านเมืองในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยามายาวนาน ทำให้นครศรีธรรมราชยังคงรวมอยู่ในอาณาเขตของสยามตลอดมา ทั้งๆ ที่มีเงื่อนไขที่สุดที่จะแยกตัวออกไปเป็นอิสระ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้อำนาจของสยามในหัวเมืองภาคใต้มีความมั่นคงผ่านเครือข่ายของนครศรีธรรมราชดังกล่าว

ปัตตานีในเครือข่ายอำนาจอยุธยา-นครศรีธรรมราช

เชื่อกันว่ารัฐปัตตานีมีความสืบทอดมาจาก “อาณาจักรลังกาสุกะ” ที่พัฒนาขึ้นมาในพื้นที่นี้มาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 6 เป็นอย่างช้า ดังจะเห็นได้ว่าชื่อลังกาสุกะปรากฏอยู่ในหลักฐานประวัติศาสตร์ราชวงศ์เหลียงของจีน (ค.ศ. 502-556) ในฐานะเป็นเมืองท่าสำคัญที่นักเดินเรือชาติเอเชียทั้งหลาย ที่เดินทางจากปลายแหลมเวียดนามข้ามอ่าวไทยไปยังคาบสมุทรมลายูจะต้องแวะจอดพัก การเปลี่ยนแปลงจากชื่อลังกาสุกะมาสู่ปัตตานีนั้นมีความเกี่ยวข้องกับชื่อเมืองโกตามะลิขัย (Kota Mahligai) อันเป็นศูนย์กลางของรัฐลังกาสุกะ (ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตอำเภอยะรัง ห่างจากตัวเมืองปัตตานีที่กรือเซะไปทางทิศใต้ประมาณ 12 กิโลเมตร) ตำนานเมืองปัตตานี (Hikayat Patani) กล่าวว่าผู้ปกครองของเมืองโกตามะลิขัยได้ย้ายเมืองหลวงของพระองค์ไปสู่หมู่บ้านบริเวณชายฝั่งทะเลทางทิศเหนือ ซึ่งก็คือที่ตั้งของเมืองปัตตานีบริเวณกรือเซะนั้นเอง ตำนานดังกล่าวไม่ได้ระบุช่วงเวลาของการย้ายที่แน่นอน เช่นเดียวกับไม่ได้บอกเหตุผลที่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม Teeuw และ Wyatt ชี้ให้เห็นว่าศูนย์กลางของรัฐแห่งใหม่นี้ น่าจะก่อตั้งขึ้นในช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ. 1350-1450 เป็นอย่างช้า ซึ่งขณะนั้นเป็นระยะเริ่มต้นของการขยายตัวทางด้านการค้าพร้อมๆ กับการแพร่ของศาสนาอิสลามและเป็นช่วงที่รัฐสยามได้ให้ความสนใจดินแดนคาบสมุทรมลายูมากขึ้น (Teeuw and Wyatt, 1970:1-3)

เข้าใจว่าในระยะนี้เองที่ศูนย์กลางของลังกาสุกะได้ปรับตัวเช่นกัน คือการอพยพจากโกตามะลิขัยทางตอนในออกไปสู่ชายฝั่งทะเลบริเวณกรือเซะใกล้ๆ หมู่บ้านเล็กๆ

ที่ชื่อว่า “ตานี” ดังที่ปรากฏอยู่ในตำนานปัตตานี (Hikayat Patani) ศูนย์กลางแห่งใหม่ ของลังกาสุกะที่เรียกกันว่า “ตานี” “ปัตตานี” หรือ “ปัตตานี” ในเวลาต่อมาจึงค่อย ๆ เติบโตขึ้นจากปัจจัยทางการค้าทางทะเล ขณะที่ชื่อลังกาสุกะและโกตามะลิขัยเริ่มเลือนหายไปในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อนี้เอง

รัฐปัตตานีในระยะเริ่มแรกจึงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสยามที่เป็นมหาอำนาจใหม่ ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งขณะนั้นได้ควบคุม “ศูนย์กลาง” สำคัญในท้องถิ่นคือ นครศรีธรรมราชไว้แล้วดังกล่าว และขณะเดียวกันสยามก็กำลังสนใจขยายบทบาทของตน ลงไปยังคาบสมุทรมลายูตอนล่าง และบริเวณช่องแคบที่ยังไม่เป็นเขตอิทธิพลของใครอย่าง ชัดเจนภายหลังศรีวิชัยเสื่อมอำนาจลงไป ปัตตานีได้รับประโยชน์อย่างมากภายใต้ความ สัมพันธ์ดังกล่าวกับอยุธยา-นครศรีธรรมราช เพราะได้รับการคุ้มครองภัยจากโจรสลัดที่ กอปรปล้นสะดมเมืองท่าต่าง ๆ อยู่เสมอดังที่สะท้อนอยู่ในตำนานเมืองนครศรีธรรมราช หลักฐานโปรตุเกสในช่วงต้น ๆ คริสต์ศตวรรษที่ 16 ได้สะท้อนให้เห็นว่าภายในคริสต์ ศตวรรษที่ 14 ปัตตานีและสยามได้มีความเกี่ยวข้องกันในลักษณะที่ดีแล้ว โดยที่พระบรม ราชชาติ 1 ทรงรับเอาบุตรสาวของ “ขุนนางคนสำคัญของปัตตานี” มาเป็นพระสนม และผลของการสมรสในครั้งนี้ก็ทำให้กองกำลังของปัตตานีช่วยขยายอิทธิพลของสยาม ลงไปสู่ช่องแคบบริเวณเกาะสิงคโปร์อีกด้วย (ดู Teeuw and Wyatt, 1970:5)

การได้รับการคุ้มครองจากนครศรีธรรมราช-อยุธยา ทำให้การค้าที่เมืองท่าปัตตานี ค่อย ๆ ขยายตัวขึ้น แม้ว่าในระยะนี้ศาสนาอิสลามจะแพร่มายังปัตตานีแล้ว แต่ ผู้ปกครองในระยะแรกก็ยังนับถือศาสนาพุทธและสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเมืองนครศรีธรรมราช ดังจะเห็นได้จากกาที่ “ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช” ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ภายหลัง พระพนมวังตายลง เจ้าศรีราชาที่ได้รับการแต่งตั้งเป็น “พระยาศรีธรรมโศกราชฯ” และใน สมัยนี้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชก็ได้เกณฑ์เอาคนในเมืองต่าง ๆ มาช่วยกันซ่อมสร้าง พระบรมธาตุซึ่งในนี้ก็มีเมืองตานีรวมอยู่ด้วย ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่าง นครศรีธรรมราชกับปัตตานีในลักษณะดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าผู้ปกครองของปัตตานีใน ช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 16 ยังคงนับถือพุทธศาสนาอันสอดคล้องกับหลักฐานตำนาน ปัตตานีที่กล่าวถึงผู้ปกครองในยุคต้นที่มีนามว่า “พญาท้าวทากา” (Phrya Tu Nakpa) อันแสดงให้เห็นว่ากษัตริย์ปัตตานียังไม่ได้นับถือศาสนาอิสลามแต่อย่างใด

ปัตตานีในช่วงก่อนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 15 จึงมีความใกล้ชิดกับเมือง นครศรีธรรมราชที่กลายมาเป็น “เมืองพระยามหานคร” ของสยาม และมีอำนาจควบคุม

บรรดาหัวเมืองน้อยใหญ่ในคาบสมุทรมลายูที่ตั้งอยู่ในหลักฐานโปรตุเกส และจากการขยายตัวทางด้านการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในศตวรรษนี้เอง ที่ทำให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชรักรวยจากผลประโยชน์ในเครือข่ายเมืองท่าตามบริเวณชายฝั่งตะวันออกที่ตัวเองมีอำนาจ และปัตตานีก็อยู่ในเครือข่ายเศรษฐกิจการเมืองดังกล่าวโดยมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติร้อยรัดอีกทีหนึ่ง อย่างไรก็ตาม รัฐปัตตานีในช่วงครึ่งแรกของศตวรรษที่ 15 ก็ไม่ได้มีฐานะเป็นเมืองสำคัญมากนัก ดังจะเห็นได้ว่ากฎมนเทียรบาลที่ตราขึ้นมาในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งอยุธยาในช่วงปี ค.ศ. 1468 นั้นไม่ได้ให้ความสำคัญกับปัตตานีแต่อย่างใด เพราะไม่ได้กล่าวถึงเมืองท่าแห่งนี้ว่ามีสถานะอย่างไรในคาบสมุทรมลายู ด้วยเหตุดังนั้น เราจึงอาจเข้าใจได้ว่าในช่วงครึ่งแรกของศตวรรษที่ 15 ปัตตานียังคงเป็นเมืองท่าที่ค่อยๆ พัฒนาตัวเองขึ้นมาเท่านั้น ไม่ได้มีความสำคัญโดดเด่นอย่างชัดเจน โดยเฉพาะไม่อาจเทียบได้กับมะละกาหรือหัวเมืองมลายูอื่นๆ ในบริเวณช่องแคบที่อยุธยาสนใจและพยายามขยายอิทธิพลไปดังกล่าว ปัตตานีในระยะนี้จึงยังคงอยู่ภายใต้เครือข่ายอำนาจของนครศรีธรรมราช-อยุธยาสืบต่อมา

ตั้งแต่ครั้งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา เมืองท่าปัตตานีได้ขยายตัวมากขึ้น มีผู้คนอพยพเข้ามายังเมืองท่าแห่งนี้เป็นจำนวนมาก ผู้ปกครองสามารถระดมทรัพยากรต่างๆ มาตอบสนองเศรษฐกิจที่เติบโต ทำให้มีอำนาจและบทบาททางการเมืองมากขึ้นตามลำดับ จากเมืองท่าที่ไม่ใหญ่โตนักและอยู่ในเครือข่ายอิทธิพลของนครศรีธรรมราช-อยุธยามานาน ในที่สุดจากนี้เป็นต้นไปปัตตานีได้พัฒนาขึ้นมาเป็น “รัฐการค้า” ที่สำคัญแห่งหนึ่งของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีบทบาทอย่างโดดเด่นเป็นที่รู้จักโดยทั่วไป ซึ่งเราจะได้สำรวจถึงลักษณะของรัฐการค้าแห่งนี้โดยพิจารณาผ่านประเด็นทางการเมืองด้านความสัมพันธ์กับสยามที่กำลังขยายอำนาจมากยิ่งขึ้นต่อไป

ความสัมพันธ์ในยุคการค้า (Age of Commerce) : การเติบโตของ รัฐชายฝั่งปัตตานีและการคืนชนสู่อิสรภาพ (กลางคริสต์ศตวรรษที่ 15 ถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17)

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ขอบข่ายของกระแสการค้าโลกซึ่งได้ขยายตัวมากขึ้นตั้งแต่ประมาณกลางคริสต์ศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา จึงทำให้เกิดพัฒนาการของรัฐชายฝั่งขึ้นในบริเวณนี้ที่น่าสนใจยิ่ง รัฐการค้าดังกล่าวจะมีลักษณะที่

แตกต่างออกไปจากรัฐสมัยก่อนหน้านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นรัฐที่มีความมั่งคั่งจากผลประโยชน์ทางการค้าทางทะเล ปัตตานีคือตัวอย่างหนึ่งในบรรดารัฐการค้าดังกล่าวที่พัฒนาขึ้นมาในบริเวณคาบสมุทรมลายูและหมู่เกาะอินโดนีเซีย

และจากความเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นนี้เองที่ทำให้สถานะของปัตตานีเปลี่ยนแปลงไปด้วย กล่าวคือ จากเมืองท่าที่อยู่ในเครือข่ายใกล้ชิดกับนครศรีธรรมราช-อยุธยา กลายเป็นรัฐการค้าชายฝั่งที่รุ่งเรืองที่สุดแห่งหนึ่งในบริเวณชายฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรมลายู ขณะเดียวกันสถานะทางการเมืองก็มีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น เพราะสามารถดำเนินนโยบายต่างๆ อย่างเป็นอิสระ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านความสัมพันธ์กับภายนอกนั้น แม้ว่าจะยังคงยอมรับในอิทธิพลทางการเมืองและบารมีของสยามที่เป็นมหาอำนาจอย่างเต็มตัวแล้ว แต่ปัตตานีก็ยังสร้างความสัมพันธ์กับศูนย์อำนาจภายนอกอื่นๆ ตลอดจนบรรดาหัวเมืองในท้องถิ่นได้อย่างอิสระตามบริบทต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปอีกด้วย และการอยู่ในฐานะ “เมืองประเทศราช” ของสยามก็ไม่ใช่ว่าจะถาวรตายตัว หากจะพบว่าในยุคการค้านี้ปัตตานีพยายามขัดขืนเพื่อให้หลุดพ้นจากอำนาจของสยามตลอดมา ในทางตรงกันข้าม ศูนย์อำนาจในกลุ่มน้ำเจ้าพระยากลับรุดลงไปยังคาบสมุทรออย่างต่อเนื่องและต้องการกระชับอำนาจให้เป็นจริงมากขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงเกิดความขัดแย้งระหว่างสยามกับปัตตานีและหัวเมืองอื่นๆ อยู่เสมอ กรณีของปัตตานีนั้นยังพบด้วยว่ามีการทำทลายอำนาจของสยามอย่างน่าสนใจ

การศึกษาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์อำนาจใหญ่กับศูนย์อำนาจในท้องถิ่นในช่วงนี้ เราจึงสามารถมองเห็นนโยบายและความทะเยอทะยานของทั้งสองฝ่าย โดยการพิจารณาจากบริบททางการค้า ตัวตนทางการเมืองของท้องถิ่น รวมทั้งปัจจัยอื่นๆ ที่ได้เข้ามามีส่วนกำหนดพัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัตตานีทั้งสิ้น

การขยายตัวทางการค้ากับความเป็นรัฐชายฝั่งของปัตตานีในศตวรรษที่ 16-17

ในช่วงระหว่างกลางคริสต์ศตวรรษที่ 15 ถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 ได้เกิดการขยายตัวทางการค้าขึ้นเป็นช่วงๆ ในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งนี้มีสาเหตุมาจากการพัฒนาระบบการค้าติดต่อทางการค้าระหว่างจีนกับบริเวณทะเลแดงและต่อมาภัยยุโรปให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น นอกจากนั้นก็ยังมีปัจจัยอื่นๆ ทั้งภายนอกและภายในคอยสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่บริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความอุดมสมบูรณ์โดยธรรมชาติและตั้งอยู่ในเส้นทางการค้าโดยตรง ที่สำคัญยังมีสินค้าจำพวก

พริกไทยและเครื่องเทศตลอดจนของที่ได้จากป่าและทะเล อันเป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในจีนและยุโรปเป็นจำนวนมาก ในขณะเดียวกันดินแดนนี้ก็เป็นผู้บริโภคน้ำมันจากภายนอก อันได้แก่ผ้าจากอินเดีย แร่เงินจากอเมริกาใต้และญี่ปุ่น ทองแดง ผ้าไหม เครื่องเคลือบ และสินค้าอื่นๆ จากจีนอีกด้วย

จากกิจกรรมทางการค้าซึ่งประกอบการโดยพ่อค้าทั้งชาวพื้นเมือง และชาวต่างชาติหลายกลุ่ม จึงทำให้เกิดพัฒนาการของรัฐชายฝั่งขึ้นในบริเวณนี้ที่น่าสนใจยิ่ง รัฐบาลการค้าดังกล่าวมองเห็นได้เด่นชัดมากที่สุดในบริเวณคาบสมุทรมาเลย์และกลุ่มเกาะดังกล่าว ซึ่งล้วนมีความสำคัญรุ่งเรืองและมีพัฒนาการแตกต่างออกไปจากรัฐสมัยก่อนหน้านั้นทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม โดยสามารถสรุปลักษณะร่วมสำคัญได้อย่างน้อย 4 ประการดังนี้

ประการแรก ศูนย์กลางของรัฐจะเป็นชุมชนเมืองท่าขนาดใหญ่ที่มีพลเมืองจำนวนมากและหลากหลาย ชุมชนดังกล่าวส่วนใหญ่ต้องพึ่งพาอาหารจากภายนอก ทั้งนี้ก็เพราะไม่มีพื้นที่สำหรับการผลิตอย่างเพียงพอ หรือพื้นที่ส่วนใหญ่มักจะใช้เพาะปลูกพืชที่เป็นสินค้าซึ่งนำรายได้หลักให้แก่รัฐดังกล่าว

ประการที่สอง ความรุ่งเรืองและมั่งคั่งของรัฐเกิดจากรายได้ทางการค้าเพียงอย่างเดียว ชนชั้นพ่อค้าจึงมีอิทธิพลและบทบาทในทางด้านการเมืองอย่างมาก ทำให้กษัตริย์จำเป็นต้องสร้างอำนาจขึ้นมาควบคุมบรรดาพ่อค้าเหล่านั้นอย่างเข้มงวดจนมีความขัดแย้งเกิดขึ้นเสมอ ฉะนั้นการที่ชนชั้นผู้ปกครองระดับสูงเข้าร่วมในกิจกรรมการค้าด้วยจึงเป็นปรากฏการณ์ธรรมดา ทั้งนี้ก็เพื่อเพิ่มรายได้อันเป็นพื้นฐานสำคัญแก่การสร้างดุลยภาพทางการเมืองภายใน

ประการที่สาม ศาสนาอิสลามได้เผยแพร่เข้ามาและขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยผู้ปกครองตามเมืองท่าต่างๆ ได้รับประโยชน์จากการติดต่อค้าขายกับพ่อค้าอิสลามผู้เผยแพร่ศาสนาเหล่านั้นโดยตรง ศาสนาอิสลามจะค่อยๆ กระจายจากบริเวณเมืองท่าเข้าไปยังชุมชนตอนใน ทั้งนี้โดยไม่ขัดแย้งกับลัทธิความเชื่อพื้นเมืองดั้งเดิม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวทางด้านสังคมและวัฒนธรรมในรัฐเหล่านั้นอย่างกว้างขวาง

ประการที่สี่ รัฐบาลค้าเป็นศูนย์กลางทางการเมืองที่กระจายอยู่ทั่วไป ผลัดกันรุ่งเรืองและเสื่อมสลายโดยไม่มีการค้าแห่งใดมีความรุ่งเรืองและเข้มแข็งอย่างต่อเนื่องยาวนาน กลายเป็นผู้นำหรือตัวแทนของ “รัฐมาเลย์” ได้อย่างแท้จริง ความแตกแยกและกระจัดกระจายดังกล่าวจึงเป็นเหตุให้รัฐบาลค้าเหล่านี้ต้องอยู่ภายใต้อิทธิพลหรือประนีประนอมกับมหาอำนาจภายนอกเสมอ ก่อนจะต้องเสื่อมสลายลงไปตอนปลายคริสต์ศตวรรษ

ที่ 17 ในที่สุด (ดู Reid, 1977 ; 1980 ; 1990 ; 1993)

ปัตตานีคือหนึ่งในบรรดารัฐการค้าเหล่านี้ที่ค่อยๆ พัฒนาและรุ่งเรืองขึ้นตั้งแต่ครั้งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 15 เป็นอย่างช้าๆ พร้อมๆ กับรับเอาศาสนาอิสลามเข้ามาปฏิบัติ ดังกล่าว รัฐเมืองท่าปัตตานีจึงเปลี่ยนแปลงสถานภาพตัวเอง พัฒนาไปสู่รัฐการค้ามุสลิมชายฝั่งเต็มรูปแบบและดำรงลักษณะดังกล่าวอยู่ได้เป็นเวลาเกือบ 200 ปี โดยมีราชวงศ์ปกครองในระยะแรกคือ ราชวงศ์ศรีวังสา ที่ได้นำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ปัตตานีอย่างมาก

กษัตริย์ปัตตานีราชวงศ์ศรีวังสา

ราชาศรีวังสา (Raja Sri Wangsa) หรือพญา ท้าวณา (Phrya Tu Nakpa)

กษัตริย์ผู้สร้างเมืองและพระราชวังแห่งใหม่ที่กรือเซะ-บานา

ราชาอินทรา (Raja Intera) หรือ สุลต่านอิสมาแอล ซาห์ (Sultan Ismail Syah)

ค.ศ. 1500-1530

สุลต่านมูซัฟฟาร์ ซาห์ (Sultan Muzaffar Syah) ค.ศ. 1530-1564

สุลต่านมันโซร์ ซาห์ (Sultan Mansur Syah) ค.ศ. 1564-1572

สุลต่านปาติก สยาม (Sultan Patik Siam) ค.ศ. 1572-1573

สุลต่านบาฮาดูร์ ซาห์ (Sultan Bahadur Syah) ค.ศ. 1573-1584

ราชินีฮีเยา (Raja Hijau) ค.ศ. 1584-1616

ราชินีบีรู (Raja Biru) ค.ศ. 1616-1624

ราชินีอูงู (Raja Biru) ค.ศ. 1624-1635

ราชินีกุนิง (Raja Kuning) ค.ศ. 1635-1651?

ที่มา : Teeuw and Wyatt, 1970 ; Syukri, 1985 ; อ.บางนารา 2519; Ahmad Fathy Al-Fatani, 2543.

การศึกษาลักษณะทางการเมืองของรัฐการค้าแห่งนี้ จะช่วยให้เรามองเห็น “อัตลักษณ์” หรือตัวตนของรัฐปัตตานีที่เปลี่ยนไป นั่นก็คือการเป็นศูนย์กลางของรัฐการค้ามุสลิมแห่งหนึ่ง ที่มีลักษณะคล้ายกับรัฐการค้าอื่นๆ ในบริเวณคาบสมุทรมาลายูและหมู่เกาะอินโดนีเซียร่วมสมัยดังกล่าว ปัตตานีในระยะนี้เติบโตขึ้นตามลำดับทั้งทางด้านกายภาพของศูนย์กลางและเขตอิทธิพลรอบนอก มีระบบการเมืองการปกครองที่ชัดเจน ตลอดจนทางด้านสังคมวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย เหตุฉะนั้นปัตตานีจึงห่างไกลออกไปจากการเป็นเมืองบริวารของนครศรีธรรมราชในเครือข่ายอำนาจสยามตามระบบเดิมเสียแล้ว กลายเป็นรัฐการค้าชายขอบที่เป็นศูนย์กลางหนึ่งในท้องถิ่นและเป็นที่ยึดกันอย่าง

กว้างขวางของพ่อค้าชาติต่าง ๆ ตลอดจนเป็นที่สนใจของของมหาอำนาจทั้งหลายในการขยายอิทธิพลเข้าไปหาประโยชน์ (ดู Bougas, 1990 ; 1998)

การทำความเข้าใจกับพัฒนาการทางการเมืองของรัฐการค้ามุสลิมชายฝั่งเช่นปัตตานี จึงควรศึกษาภายใต้กรอบโครงสร้างของตัวเองที่เป็นรัฐการค้า ไม่ใช่มองมาจากภายนอกว่าเป็นส่วนหนึ่งในระบบการเมืองของรัฐใหญ่เพียงอย่างเดียวอีกต่อไป แม้โดยความจริงพื้นฐานแล้วรัฐปัตตานีจะดำรงอยู่ระหว่างสองขั้วอำนาจคือ รัฐสยามที่อยู่ทางทิศเหนือ กับมะละกาและยะโฮร์ทางด้านทิศใต้ ที่ต่างพยายามแข่งขันกันมีอำนาจเหนือปัตตานี และดูเหมือนว่าสยามจะมีอิทธิพลมากกว่านั้น แต่การอธิบายพัฒนาการทางการเมืองของรัฐปัตตานีภายใต้บริบทรัฐบรรณาการ หรือ “เมืองประเทศราช” ตามระบบการเมืองของรัฐไทยก็เป็นสิ่งที่ควรจะต้องทบทวน ทั้งนี้ก็เพราะว่าเป็นการมองประวัติศาสตร์ปัตตานีโดยยึดเอาสยามเป็นศูนย์กลางนั้นจะทำให้มองเห็นเฉพาะความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ปัตตานีด้อยกว่า และที่สำคัญจะเห็นว่ารัฐแห่งนี้เป็นเพียงผู้รับอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นการมองประวัติศาสตร์เพียงแง่มุมเดียวและเป็นการเข้าใจลักษณะของรัฐการค้ามุสลิมแห่งหนึ่งผ่านระบบการเมืองของราชอาณาจักรสยาม ซึ่งมีโครงสร้างอำนาจแตกต่างออกไปจากรัฐการค้ามุสลิมชายฝั่งร่วมสมัยเป็นอย่างมาก

การศึกษาภายใต้บริบทที่กว้างขึ้น จะทำให้มองเห็นอัตลักษณ์ทางการเมืองของรัฐปัตตานีที่มีลักษณะและแบบแผนซับซ้อนกว่าความเข้าใจที่เรารับรู้มาอย่างคุ้นเคยว่าเป็น “รัฐบรรณาการ” หรือ “เมืองประเทศราช” ของสยาม เพราะในความเป็นจริงแล้วรัฐเล็กๆ ในโลกมุสลิมสมัยจารีตนั้นมีโครงสร้างเป็นของตัวเอง ที่ไม่ได้มีรูปแบบพัฒนามาจากการแผ่อำนาจของศูนย์กลางออกไปปกครองหัวเมืองน้อยใหญ่ และมีอิทธิพลต่อเมืองประเทศราชตามลำดับเช่นในความคิดหรือโลกทัศน์ทางการเมืองของรัฐคนไทย หากรัฐในโลกมุสลิมร่วมสมัยนี้มีลักษณะที่แตกต่างออกไป กล่าวคือ เป็น “หน่วยวัฒนธรรม” (Cultural expression) ของสังคมหรือชุมชนจำนวนมากที่มีการตั้งหลักแหล่ง ดำรงชีวิตและการเมืองที่มีลักษณะกระจัดกระจายออกเป็นหน่วยเล็กบ้างใหญ่บ้างในแต่ละพื้นที่ ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยทางวัฒนธรรมหรือรัฐมุสลิมเหล่านี้ไม่เท่าเทียมกัน แต่ก็ไม่ได้อยู่ทั้งในลักษณะของระบบบรรณาการระหว่างรัฐใหญ่กับรัฐเล็กและทั้งไม่ใช่ความสัมพันธ์ในรูปแบบของ “ศูนย์กลาง” กับ “หัวเมือง” แต่จะเป็นรูปแบบของพันธมิตรบ้างและคู่แข่งบ้างตามเวลาและวาระ โดยมีความสัมพันธ์ฉันทัญญาติเป็นปัจจัยและตัวแปรที่สำคัญ

โดยการศึกษาในมุมมองที่แตกต่างออกไปจากแนวคิดเดิม ๆ นี้ เราจะเห็นความ

เป็นรัฐปัตตานีในรูปแบบการปกครองที่เรียกว่า “Malay Kerajaan” คำว่า Kerajaan หมายถึง a condition of having a raja (ราชาคือการดำรงอยู่ของชุมชน) ราชาทำให้ชุมชนนั้นแตกต่างจากชุมชนที่ไม่มีราชา ในระบบการปกครองเช่นนี้ กลุ่มชนชั้นปกครองไม่ว่าจะเป็นสุลต่านหรือราชา ย่อมเป็นคนที่มียอำนาจและได้ผลประโยชน์สูงสุด ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับข้าราชการบริหารจะเป็นความสัมพันธ์กันโดยตรงตัวต่อตัว เป็นลักษณะที่ผ่อนปรนและให้ผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ด้วยเหตุดังนั้น ในรัฐมลายูเล็กๆ และรัวจากการค้านี้ จึงยังมีกลุ่มอำนาจอีกกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาแบ่งปันผลประโยชน์จากผู้ปกครองคือ โอริงคยา (Orang Kaya) ซึ่งเป็นขุนนางผู้ใหญ่ที่ได้ดำรงตำแหน่งสำคัญต่างๆ ของระบบการปกครองแบบรัฐมลายูดังกล่าว จากการที่สามารถควบคุมกำลังคนไว้เป็นจำนวนมาก ตลอดจนได้รับผลประโยชน์จากการค้า จึงทำให้บรรดาโอริงคยาในตำแหน่งต่างๆ มีอำนาจมากขึ้นจนเป็นภัยต่อผู้นำรัฐและยังแข่งขันกันเองอีกด้วย (ดู ชุติพร วิรุณหะ ; 2543:467)

พัฒนาการทางการเมืองของรัฐปัตตานีในยุคการค้า (Age of Commerce) จะอยู่บนลักษณะพื้นฐานดังกล่าว โดยมีปัจจัยภายนอกต่างๆ เข้ามาเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวปรับตัวในลักษณะที่น่าสนใจยิ่ง ซึ่งเราจะได้สำรวจเพื่อทำความเข้าใจจากมิติลักษณะ และพัฒนาการของความสัมพันธ์ทางการเมืองกับสยามและกับศูนย์อำนาจอื่นๆ ต่อไป

ลักษณะและพัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับสยามในยุคการค้า

อยุธยาได้ให้ความสนใจและขยายอิทธิพลอย่างต่อเนื่องลงมายังคาบสมุทรมลายู โดยผ่านทางเมืองนครศรีธรรมราชดังกล่าวแล้ว ครั้นมาถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 อำนาจของอยุธยาที่มีมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการปฏิรูปจัดการปกครองหัวเมืองในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ได้ขยายออกไปอย่างกว้างขวางถึง “เมืองปลายแดน” ทางภาคใต้อันได้แก่ พัทลุงและสงขลา (แม้ว่าอำนาจของศูนย์กลางจะไม่มั่นคงอย่างต่อเนื่องก็ตาม) ขณะเดียวกันก็เริ่มให้ความสำคัญกับปัตตานีในฐานะรัฐเมืองท่าในเครือข่ายที่รุ่งเรืองขึ้นมาอย่างชัดเจน เข้าใจว่าในระยะนี้เองที่อยุธยาได้ “ยกระดับ” ฐานะปัตตานีให้ขึ้นมาเป็น “รัฐบรรณาการ” แยกออกมาจากการอยู่ภายใต้อำนาจของนครศรีธรรมราชโดยตรง ดังที่หลักฐาน “ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช” กล่าวถึงเหตุการณ์ภายหลังที่ “ขุนอินทรา” มาเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในช่วงปลายคริสต์

ศตวรรษที่ 15 (ค.ศ. 1493) แล้วนั้น ปรากฏว่าปัตตานีไม่ได้ปรากฏชื่ออยู่ในเมืองบริวารของนครศรีธรรมราชที่มาเข้าร่วมในกิจกรรมทางศาสนา (จัดพระระเบียงล้อมพระมหาธาตุและกำแพงล้อมพระระเบียง) เหมือนตั้งแต่ก่อน ทั้งที่เมือง “แขก” อื่นๆ เช่น กลันตัน เมืองสาย และเมืองไทร ยังคงถูกเกณฑ์มาทำกิจกรรมดังกล่าวนี้ (ดู D. K. Wyatt, 1975:218-220) ปัตตานีในระยษนี้จึงมี “อัตลักษณ์” ใหม่ทั้งทางด้านการเมือง สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งบัดนี้ได้พัฒนาไปสู่รูปแบบรัฐการค้ำมุสลิมชายฝั่งอย่างสมบูรณ์ โดยจะเห็นได้ว่าอย่างช้าที่สุดภายในคริสต์ศตวรรษที่ 15 นั้น ผู้นำของปัตตานีก็ได้ยอมรับนับถือศาสนาอิสลาม

ความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับสยามจึงเปลี่ยนไป เป็นรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐเล็กกับรัฐใหญ่ อันเป็นโครงสร้างความสัมพันธ์ทางการเมืองที่ปรากฏอยู่ทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขณะนั้น อิทธิพลทางการเมืองของสยามจึงมีอยู่ในปัตตานีระดับหนึ่งระดับใดอย่างแน่นอน แม้อาจไม่เข้มข้นและต่อเนื่องตลอดเวลาก็ตาม ซึ่งปัตตานีเองก็ยอมรับในสถานะเช่นนี้ ดังจะเห็นได้ว่าตำนานท้องถิ่นของปัตตานี (Hikayat Patani) ซึ่งเชื่อว่าเขียนขึ้นอย่างช้าที่สุดภายในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ก็สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญและบทบาทของสยามในฐานะที่เป็นอาณาจักรใหญ่และมีอำนาจมาก ความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับสยามจึงอยู่ในกรอบปริมณฑลแห่งอำนาจที่รัฐเล็กต้องผ่อนปรนโดยอยู่ในรูปแบบของรัฐบรรณาการ สถานะเช่นนี้แม้ในบางเวลาจะไม่มีอิสระเต็มที่ แต่ปัตตานีก็ยังคงปกครองและดำเนินกิจกรรมต่างๆ ภายในตัวเองได้โดยไม่ถูกควบคุมอย่างใกล้ชิดเช่นที่เคยเป็นเมืองบริวารของนครศรีธรรมราช ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 ปัตตานีจึงไม่ใช่เป็นเมืองขึ้นของสยามที่จะต้องอยู่ใน “ระบราชการ” เหมือนกับหัวเมืองต่างๆ ของภาคใต้นับตั้งแต่สงขลาขึ้นไป (ดู ยงยุทธ ชูแว่น, 2550:บทนำ) ทั้งนี้มีต้องกล่าวถึงในเรื่องการครอบครองดินแดน ซึ่งยังไม่อยู่ในสำนึกทางการเมืองการปกครองในยุคดังกล่าว

การยอมรับในความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันนี้ เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจอย่างหลวมๆ อันเป็นวิถีคิดหรือโลกทัศน์ของคนพื้นเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งสะท้อนอำนาจทางการเมืองของรัฐในสมัยจารีตที่ลดหลั่นกันตามลำดับ ด้วยเหตุดังนี้รัฐเล็กที่อ่อนแอกว่าก็จะอ่อนน้อมต่อรัฐใหญ่ซึ่งจะเป็นไปตามความสมัครใจ เพราะจะได้รับผลประโยชน์ในแง่ของความสงบและการคุ้มครอง อย่างไรก็ตาม ในความสัมพันธ์เชิงบรรณาการนี้ รัฐที่เข้มแข็งกว่าจะไม่ลังเลในการใช้กำลังต่อรัฐเล็กที่ “กระด้างกระเดื่อง”

แต่ในทางปฏิบัติแล้วความสัมพันธ์ดังกล่าวไม่ถาวรตายตัว ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับอำนาจของรัฐ ใหญ่กว่ามีความต่อเนื่องและเข้มแข็งหรือไม่เป็นสำคัญ หมายความว่าในรูปแบบความสัมพันธ์เชิงบรรณาการนั้นจะไม่มี ความตึงเครียดที่ถาวร แต่สามารถต่อรองยืดหยุ่นได้ โดยรัฐเล็กก็มีความเป็นอิสระภายในของตัวเอง นับเป็นความเข้าใจที่ยอมรับกันทั้งสองฝ่าย บนพื้นฐานความคิดทางการเมืองและศาสนาต่างๆ ในภูมิภาคนี้ อันได้แก่ ความเชื่อเรื่อง บุญบารมี เทวราชา ธรรมราชา จักรวาทีน หรือ Dualat (ดู Kobkua, 1988:57) กรณีปัตตานีกับสยามนั้นเราจะมองเห็นลักษณะความสัมพันธ์ที่ยืดหยุ่นเช่นนี้ อย่างชัดเจน ขณะเดียวกันก็มีปรากฏการณ์อื่นๆ ที่แตกต่างออกไป

ในฐานะรัฐการค้าชายฝั่ง นอกจากจะต้องสร้างความสัมพันธ์กับมหาอำนาจทาง ด้านทิศเหนือคือสยามแล้ว ปัตตานีก็ยังคงต้องรักษาความสัมพันธ์กับอาณาจักรที่มาจากปลายแหลมมลายู หรือช่องแคบมะละกา ตลอดจนมีความสัมพันธ์กับชาติตะวันตกและเพื่อนบ้านใกล้เคียง ต่างๆ อีกด้วย ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนเกี่ยวข้องกับและมีผลต่อการปรับตัวในการกำหนดท่าที ของปัตตานีต่อสยามทั้งสิ้น

พัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับสยามในยุคการค้าจะดำเนินไปใน ลักษณะ “สงครามและสันติภาพ” สลับกันไปเป็นวัฏจักร ซึ่งมีความแตกต่างไปจากระยะ แรกที่ส่วนใหญ่หมักอยู่ในความสงบ เหตุผลสำคัญของการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์นี้ ส่วนหนึ่งย่อมเกิดจากบริบททางการค้าที่ส่งผลให้ปัตตานีเติบโตขึ้น กลายเป็นรัฐที่ เข้มแข็งมีความพร้อมทางด้านต่างๆ และความทะเยอทะยาน ขณะเดียวกันสยามก็ พยายามรักษาอำนาจและบารมีของตัวเองเอาไว้ในฐานะเจ้าจักรพรรดิราชผู้ยิ่งใหญ่ แม้ความคิดดังกล่าวจะมีมานานตั้งแต่สมัยต้นอยุธยาแล้ว แต่การแสดงอำนาจต่อบรรดารัฐ ครอบนอกทั้งหลายก็มาปรากฏชัดขึ้นตั้งแต่ประมาณกลางคริสต์ศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา (ดู สุเนตร ชุตินธรานนท์, 2542:97-142) พฤติกรรมการขยายอำนาจของสยามในลักษณะ ดังกล่าวนี้อวดรับกันดีกับผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจการค้าที่ขยายตัวมากขึ้นดังกล่าว

ตลอดครั้งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 16 ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัตตานี เป็นไปอย่างราบรื่นตามกรอบประเพณีดังกล่าวมา จึงนับเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมให้ ปัตตานีเติบโต โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านการค้าทางทะเลที่ขยายตัวขึ้นมามากมาย จนเป็นที่รู้จักของพ่อค้านานาชาติทั่วไป ความสัมพันธ์ที่ราบรื่นนี้จึงให้ประโยชน์แก่สองฝ่าย และเมื่อสยามและพม่าเข้าทำสงครามรบพุ่งกันมากขึ้นในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 16 ปัตตานีในฐานะที่อยู่ภายใต้การคุ้มครองของสยามจึงต้องส่งกองกำลังเข้าไปช่วย ซึ่ง

เป็นหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติในฐานะประเทศราช

อย่างไรก็ตาม ในห้วงเวลาแห่งสงครามนี้เองที่ปัตตานีฉวยโอกาสขณะที่สยามกำลังเสียเปรียบจึงได้เข้าโจมตีพระบรมมหาราชวังอยุธยาแทน เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จนทำให้พระองค์ต้องหนีไปอยู่ที่เกาะพราหมณ์ (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 1, 2506:757-758) หลังจากการจลาจลครั้งนี้ทำให้สุลต่านมูฮัมหมัดซัยยิด (Muzaffar Syah, ค.ศ. 1530-1564) สิ้นพระชนม์ สุลต่านมันโซร์ซัยยิด (Manzur Syah, ค.ศ. 1564-1572) ผู้เป็นน้องชายได้สืบบัลลังก์ต่อมา เหตุการณ์ครั้งนี้พระราชพงศาวดารไทย (ฉบับหลวงประเสริฐ) กล่าวว่าปัตตานีเป็นกบฏ ในขณะที่ปัตตานีอธิบายการก่อความวุ่นวายนี้ว่ามาจากสาเหตุความไม่พอใจที่ตนต้องรับภาระช่วยอยุธยารบมาตลอดมา ซึ่งเป็นการสิ้นเปลืองทั้งกำลังคนและทรัพย์สิน ดังจะเห็นได้ว่าในสงครามกับพม่าปี ค.ศ. 1564 นั้น ปัตตานีต้องส่งกองเรือมาช่วยถึง 200 ลำ

เหตุการณ์ดังกล่าวอาจถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นการต่อสู้ขัดขืนต่อสยามของปัตตานีที่มีเป็นระยะๆ ในยุคการค้า ดังจะเห็นได้ว่าในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 สมัยราชินีฮียา (Raja Hijau, ค.ศ. 1584-1616) นั้น ปัตตานีมีอิสระจากศูนย์กลางที่อยุธยาอย่างมาก ทั้งนี้ก็เพราะระยะดังกล่าวสยามต้องทำสงครามทั้งทางด้านพม่าและปราบปรามเขมร อย่างไรก็ตามในสมัยสมเด็จพระนเรศวรปัตตานีก็กลับเข้ามาเป็นพันธมิตรอีกครั้ง (Teew and Wyatt, 1970:9) อันมีสาเหตุมาจากปัญหาทางการเมืองในรัฐมาเลย์เพื่อนบ้านและการแข่งขันทางการค้า จึงทำให้ต้องการหาพันธมิตรคุ้มครอง เพราะสยามเริ่มมีความเข้มแข็งมากขึ้นตามลำดับ อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากที่สมเด็จพระนเรศวรสวรรคตแล้วราชินีฮียาก็ได้ดำเนินนโยบายเชิงรุกต่อสยามในทันทีโดยเริ่มสร้างพันธมิตรในท้องถิ่น ดังจะเห็นได้จากกรณีที่พระองค์ได้ทรงส่งเจ้าหญิงอุงู (Ugu) พระชนิษฐาองค์รองไปสมรสกับสุลต่านแห่งปาหัง เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในช่วงต้นทศวรรษที่ 1600 และนโยบายสร้างพันธมิตรกับเพื่อนบ้านได้สืบทอดต่อมาในสมัยราชินีบีรู (Raja Biru, ค.ศ. 1616-1624) ดังที่เอกสารของฮอลันดาได้รายงานถึงพิธีแต่งงานระหว่างเจ้าเมืองพัทลุง (ออกญาเดโช) กับพระนัดดาของเจ้าเมืองปัตตานีในปี ค.ศ.1620 ผู้ปกครองปัตตานีพระองค์นี้ก็คือราชินีบีรู และพระนัดดาองค์ดังกล่าวคือ “เจ้าหญิงกุนิง” ที่เกิดจากการสมรสระหว่างเจ้าหญิงอุงูกับสุลต่านแห่งปาหังในสมัยราชินีฮียานั่นเอง (H. Terpstra, 1938 อ้างใน Teew and Wyatt, 1970:239)

การแต่งงานระหว่างเจ้าหญิงแห่งปัตตานีกับกลุ่มผู้ปกครองของรัฐหรือหัวเมือง

เพื่อนบ้านดังกล่าว เห็นได้ชัดเจนว่าปัตตานีเป็นฝ่ายริเริ่มและมีความกระตือรือร้นเป็นอันมาก (Teeuw and Wyatt, 1970:249) เพราะการสร้างพันธมิตรกับหัวเมืองใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่งนครศรีธรรมราชนั้น ทำให้ปัตตานีได้รับผลประโยชน์ทั้งในด้านการค้าและการเมือง ทั้งนี้ก็เพราะว่าเจ้าเมืองพัทลุงดังกล่าวก็คือ ลูกชายของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชนั่นเอง สำหรับเมืองสงขลาในขณะนั้นก็ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของนครศรีธรรมราชเช่นเดียวกัน (ดู ยงยุทธ ชูแว่น, 2529:44-46) ด้วยเหตุดังนั้น “กลุ่มเมืองนครศรีธรรมราช” ที่ปกครองทั้งเมืองพัทลุงและสงขลาจึงเป็นเสมือน “กันชน” ที่ดีไม่ให้อำนาจอยุธยาลงมาสู่ปัตตานีได้โดยตรง ยิ่งในช่วงต้นๆ คริสต์ศตวรรษที่ 17 นี้ กลุ่มผู้นำเมืองนครศรีธรรมราชดังกล่าวยังคงมีอิทธิพลอย่างสูงทั้งทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ การสร้างพันธมิตรโดยการแต่งงานกับบุคคลในกลุ่มนี้ จึงทำให้ปัตตานีมีลมหายใจอย่างเป็นอิสระ พร้อมกับแสวงหาผลประโยชน์ทางด้านการค้าได้อย่างเสรี ซึ่งได้นำความมั่งคั่งมาสู่รัฐการค้าแห่งนี้เป็นอย่างมาก

นโยบายเชิงรุกของปัตตานีเห็นได้อย่างชัดเจนและต่อเนื่องตลอดศตวรรษที่ 17 ดังจะเห็นได้จากเมื่ออยุธยาได้เข้ามาแทรกแซงการเมืองท้องถิ่นในหัวเมืองปลายแดนในปลายทศวรรษ 1620 โดยการเปลี่ยนตัวเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช พร้อมแต่งตั้งเจ้าเมืองพัทลุงคนใหม่จากส่วนกลาง เหตุการณ์นี้ทำให้ปัตตานีต่อต้านสยามทันที ดังจะเห็นได้ว่าเจ้าหญิงกุนิงได้เลิกร้างกับออกญาเดโชแล้วถูกส่งไปสมรสกับสุลต่าน Abdul Jalil Syah แห่งยะโฮร์ (ค.ศ. 1623-1677) การสมรสดังกล่าวจึงทำให้ปัตตานีมีพันธมิตรที่แข็งแกร่งเพิ่มขึ้นนอกเหนือจากปักษ์และกลันตันซึ่งมีความสัมพันธ์อันดีกันอยู่แล้ว ด้วยเหตุดังนั้นเมื่อสมเด็จพระเจ้าปราสาททองขึ้นครองราชย์ในปี ค.ศ. 1629 ปัตตานีก็ไม่ยอมรับโดยอ้างว่าพระองค์ไม่มีสิทธิธรรมในราชบัลลังก์อยุธยา ในปี่รุ่งขึ้นปัตตานีซึ่งกำลังรุ่งเรืองจากการค้าและเพียบพร้อมด้วยกองกำลังและพันธมิตรทางการเมืองกับ “รัฐมาเลย์” ทางด้านใต้ จึงตัดสินใจเปิดสงครามกับกองกำลังของอยุธยาที่อยู่ในเมืองนครศรีธรรมราชและพัทลุง (Smith, 1974:25)

เหตุการณ์ที่ปัตตานียกกองทัพขึ้นมาโจมตีเมืองพัทลุงและนครศรีธรรมราชในปี ค.ศ. 1630 และสามารถทำลายให้แก่มืองทั้งสองได้นั้น ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงสถานการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในบริเวณคาบสมุทรมาลายูตอนบนในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ได้อย่างชัดเจน นั่นก็คือการขึ้นมามีอำนาจสูงสุดของปัตตานี ที่มีความมั่นใจในตัวเองมากขึ้นในสมัยราชันีอุฎ (ค.ศ. 1624-1635) อีกทั้งมีพันธมิตรที่

แข็งแกร่งพร้อมกองกำลังที่มีประสิทธิภาพยิ่ง ซึ่งทั้งหมดนี้เกิดจากนโยบายการสร้างพันธมิตรทางการเมืองกับเพื่อนบ้านทางทิศใต้ และอาศัยเศรษฐกิจการค้าเป็นฐานสนับสนุนสำคัญ นอกจากนั้นโปรตุเกสก็ยังเข้าร่วมมือกับปัตตานีในศึกสงครามดังกล่าวด้วย (Smith, 1974:22) การเข้าโจมตีพัทลุงและนครศรีธรรมราชของปัตตานีในครั้งนี้จึงเป็นการสู้กับอำนาจของราชอาณาจักรสยาม ดังจะเห็นได้ว่าฝ่ายหลังได้ส่งทัพมาปราบถึงสองครั้งคือ ในปี ค.ศ. 1632 และ ค.ศ. 1634 โดยเกณฑ์กำลังทั้งจากเมืองนครศรีธรรมราชและพัทลุงเพื่อต่อสู้กับปัตตานี (Teeuw and Wyatt, 1970:17) สงครามดังกล่าวนับว่ายืดเยื้อเป็นอันมาก แม้ว่าอยุธยาจะใช้กำลังทหารถึงประมาณ 5-6 หมื่นคนก็ไม่อาจเอาชนะปัตตานีได้ (กรมศิลปากร, 2514:124-133) อย่างไรก็ตามในปี ค.ศ. 1635 ปัตตานีและอยุธยาได้ส่งทูตเป็นไมตรีต่อกันโดยมีเจ้าเมืองไทรบุรีเป็นผู้ไกลเกลี่ย (Smith, 1974:23) ดังนั้นจึงทำให้สงครามในบริเวณหัวเมืองมลายูตอนกลางสงบลงหลังจากที่ต้องตกอยู่ในสมรภูมิตั้งประมาณ 5 ปี

การแลกเปลี่ยนทางการทูตระหว่างปัตตานีกับสยามเพื่อเจรจาสงบศึก เป็นการแสดงให้เห็นว่าปัตตานียังคงดำรงสถานะของรัฐการค้าเอาไว้ได้เช่นเดิม และดูเหมือนว่าทางอยุธยาที่พอใจเช่นนั้น เพราะจะทำให้การค้าในบริเวณเมืองท่าชายฝั่งตะวันออกกลับไปสู่สภาพเดิมอีกครั้ง และไม่ต้องสงสัยเลยว่าปัตตานีเองก็ปรารถนาเช่นนั้นด้วย ขณะเดียวกันก็ยังมีนโยบายขยายอิทธิพลของตนไปยังบริเวณเมืองปลายแดนของสยามอยู่ต่อไป ทั้งนี้โดยการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ทางการเมืองท้องถิ่นที่ผันผวนอยู่ตลอดเวลา ในระยะนี้เจ้าหญิงกุนิงได้ขึ้นมาเป็นราชยาปัตตานีสืบทอดจากพระมารดาแล้ว

ปัตตานีและไทรบุรีได้ให้การสนับสนุนเมืองสงขลาขึ้นมาเป็นอำนาจเพื่อเป็น “กันชน” กับอิทธิพลของสยาม ซึ่งมีอยู่มากในเมืองนครศรีธรรมราชและพัทลุงภายหลังที่ได้ขจัดกลุ่มอำนาจท้องถิ่นในสองเมืองนี้ออกไปได้แล้ว ดังจะเห็นได้ว่าตั้งแต่ ค.ศ. 1646 เป็นต้นไปเมืองสงขลาก็ไม่ยอมรับอำนาจของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเช่นเดียวกับไทรบุรี และในปีรุ่งขึ้นทั้งสองก็เข้ายึดเมืองพัทลุงได้สำเร็จ ซึ่งแน่นอนเหลือเกินว่าปัตตานีย่อมพอใจกับเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ เพราะเป็นการบั่นทอนอำนาจของสยามลงไปได้ระดับหนึ่ง ครั้นในปี ค.ศ. 1649 เมืองสงขลาสามารถบุกเข้ายึดเมืองนครศรีธรรมราชไว้ได้ จึงไม่แปลกอันใดที่ปัตตานีจะให้การสนับสนุนและเข้ามาเป็นพันธมิตรอย่างเต็มตัว (Smith, 1974:32) ความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับสยามสมัยราชินีกุนิง จึงน่าจะมีความตึงเครียดเป็นอย่างมาก และเข้าใจว่าบรรยากาศดังกล่าวมีอยู่ตลอดสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง แม้ว่า

ปัตตานีจะยอมส่งเครื่องบรรณาการให้สยามแล้วเมื่อพระนางขึ้นมาเป็นราชาก็ตาม

อย่างไรก็ตาม นโยบายการสร้างพันธมิตรกับสงขลาก็เปลี่ยนแปลงไป เมื่อปัตตานีเห็นว่าหัวเมืองนี้เริ่มเอนเอียงเข้าไปยอมรับอำนาจของอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ด้วยเหตุนี้เองปัตตานีจึงตัดสินใจทำสงครามกับสงขลา ซึ่งก็เป็นสงครามที่ยืดเยื้อและเป็นอุปสรรคต่อการค้านานาชาติเช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นมาแล้วเมื่อตอนต้นศตวรรษ ดังปรากฏว่าจนถึงปี ค.ศ. 1678 ทั้งสองก็ยังไม่อาจเอาชนะกันได้ และแม้ว่าในปี ค.ศ. 1680 ทางอยุธยาก็ตัดสินใจยกกองทัพลงมาปราบปรามเมืองสงขลา อันเป็นเหตุให้สงครามในท้องถิ่นต้องหยุดลง แต่สยามก็ไม่อาจควบคุมหัวเมืองแห่งนี้และเมืองปลายแดนอื่นๆ ให้อยู่ในพระราชอำนาจได้อย่างแท้จริง ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากความวุ่นวายทางการเมืองในตอนปลายรัชสมัยของพระองค์นั่นเอง (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2523:46) ดังนั้นจึงเข้าใจว่าทางอยุธยาได้แต่งตั้งคนท้องถิ่นให้ขึ้นมาเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลาอีกครั้งหนึ่ง สภาพการณ์ดังกล่าวจึงนับว่าเป็นโอกาสของปัตตานี เพราะนอกจากจะมีลมหายใจอันเป็นอิสระโดยไม่ได้รับการคุกคามใดๆ แล้ว ก็ยังพยายามขยายอิทธิพลเข้าไปยังเมืองปลายแดนของสยามได้อีกครั้ง

ความพยายามของปัตตานีในการขยายอำนาจของตนเข้ามายังหัวเมืองปลายแดนของสยามอีกครั้งในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 17 นี้มีหลักฐานทั้งภายในและภายนอกรองรับและน่าเชื่อถือพอสมควร พฤติกรรมของปัตตานีก็คือการเข้าไปสร้างเครือข่ายทางการเมืองกับกลุ่มอำนาจเดิมตลอดจนใช้กำลังทหารควบคุมตามลำดับ (ดู Teeuw and Wyatt, 1970:204 ; Al-Fatani, 2543:24 และ Ishii, 1988:118-9) ความทะเยอทะยานของปัตตานีในลักษณะดังกล่าวมีนัยสำคัญ ทั้งนี้ก็เพราะว่าปัจจัยที่อยู่เบื้องหลังนโยบายรุกรานเพื่อนบ้านที่เป็นการทำทลายอำนาจของสยามคงไม่ใช่ความแข็งแกร่งทางด้านเศรษฐกิจการค้าทางทะเลอีกต่อไป เพราะในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 นั้นเป็นระยะที่การค้าเริ่มซบเซาลงและมีผลกระทบต่อปัตตานีอยู่มาก และในอีกด้านหนึ่งนโยบายเชิงรุกที่ทำทลายอำนาจของสยามตลอดยุคการค้าที่ผ่านมา ก็ทำให้ตัวเองต้องบอบช้ำจากสงครามหลายครั้ง จนไม่น่าที่จะมีกำลังเพียงพอที่จะทำสงครามได้อีก แต่ปัตตานีก็เลือกที่จะปฏิเสธอำนาจของสยามโดยไม่ส่งเครื่องราชบรรณาการ ทั้งๆ ที่รู้ว่าจะต้องได้รับโทษเหมือนกับหลายครั้งที่ผ่านมา การอธิบายเบื้องหลังของความคิด “กระด้างกระเดื่อง” ดังกล่าวจึงมีความจำเป็นต่อไป

จากการที่ปัตตานีบุกเข้ายึดนครศรีธรรมราชโดยใช้กำลังทหารกว่า 10,000

คนในช่วงปลายทศวรรษ 1680 จึงทำให้สมเด็จพระเพทราชาที่ขึ้นครองราชบัลลังก์ต่อจากสมเด็จพระนารายณ์ส่งกำลังมายึดนครศรีธรรมราชคืนได้ ทำให้อยุธยาเข้ามามีอิทธิพลในหัวเมืองปลายแดนแห่งนี้อีกครั้ง และต่อมาก็มีอำนาจมั่นคงมากขึ้นตามลำดับ สถานการณ์ดังกล่าวได้กระทบกระเทือนต่อสถานะทางการเมืองของปัตตานีอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ดังจะเห็นได้ว่าในปี ค.ศ. 1691 และ 1692 อยุธยาก็ยกทัพลงมาตีปัตตานี จนทำให้ราชินีต้องพากองกำลังหนีไปอยู่บนภูเขาและหลบอยู่เป็นเวลาหลายเดือน แต่ในที่สุดในปี ค.ศ. 1694 ก็ยอมเจรจาสงบศึกและส่งบรรณาการให้แก่สยามตามเดิม (Smith, 1974:163 ; Ishii, 1988:118-21) อย่างไรก็ตาม สงครามที่ยืดเยื้อครั้งนี้ก็ทำให้ปัตตานีอ่อนแอลง ประกอบกับปัญหาความยุ่งยากทางการเมืองภายใน ซึ่งเป็นจุดอ่อนของรัฐการตำแหน่งนี้ มาตลอด แต่จุดอ่อนดังกล่าวก็กำลังตกอยู่ท่ามกลางบริบทประวัติศาสตร์ของภูมิภาคช่วงเริ่มต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งกำลังเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม การปรับตัวที่ไม่ลงตัวทำให้ปัตตานีอยู่ในฐานะที่ถดถอย

ความสัมพันธ์ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 อันยาวนาน : ความตกต่ำของปัตตานีกับการกระชับอำนาจของสยาม

ตั้งแต่ครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 17 มาแล้วที่เศรษฐกิจการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เริ่มถดถอย และมีผลกระทบต่อการค้าของปัตตานีอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ นอกจากนี้ยังมีสาเหตุมาจากผลกระทบของสงครามที่ปัตตานีต้องเผชิญมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน ด้วยเหตุดังนั้นจึงทำให้บ้านเมืองอ่อนแอไร้ผู้นำที่มีความสามารถ ซ้ำยังหมกหมุ่นกับการแย่งชิงอำนาจกันเองโดยไม่สนใจทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองภายนอกที่กำลังเปลี่ยนแปลงอีกครั้งในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ดังจะเห็นได้ว่าในขณะนี้การค้าทางทะเลได้ฟื้นตัวขึ้นมาในรูปแบบใหม่ระหว่างจีนและตะวันตก โดยเฉพาะความต้องการสินค้าพริกไทยกับดีบุก ในส่วนของจีนนั้นมีความต้องการสินค้าของป่าและของทะเลเป็นอย่างมาก ทำรายได้ดียิ่งให้กับรัฐเมืองท่าต่างๆ ในคาบสมุทรมลายู การค้ากับจีนยิ่งทำกำไรได้มากขึ้นเมื่อชาติยุโรปเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการค้านี้ด้วย ดังจะเห็นได้จากการทำงานเขาแสวงหาเมืองท่าการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อทำการค้าจากอินเดียผ่านไปยังจีน ความต้องการใบชาของจีนที่เพิ่มมากขึ้นในยุโรป ทำให้การส่งผ้าอินเดียและฝิ่นจากเบงกอลไปยังโลกมลายูเพื่อแลกเปลี่ยนสิ่งนี้กับดีบุกและเครื่องเทศ สำหรับนำไปขาย

ต่อยังจีนมีความคึกคักยิ่ง เมืองท่าต่าง ๆ ของโลกมลายูจึงกลายเป็นที่ขนถ่ายสินค้าตลอดจนแหล่งผลิตดีบุกและเครื่องเทศที่สำคัญ (ดู Reid, 1994:4-5)

เศรษฐกิจการค้าของคาบสมุทรมลายูจึงฟื้นตัวขึ้นตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมาและพัฒนาไปอย่างต่อเนื่อง แต่ในขณะเดียวกันรัฐเมืองท่าในบริเวณดังกล่าวก็มีปัญหาที่สำคัญคือ ความขัดแย้งและแตกแยกทางการเมืองภายในอย่างหนักหน่วง อันนำไปสู่ความตกต่ำอย่างป็นลูกโซ่ จนเกิดการแทรกแซงจากภายนอกทั้งจากเพื่อนบ้านใกล้เคียง และสยามซึ่งเกี่ยวข้องกับสัมพันธกัับรัฐมลายูตอนเหนือมายาวนาน ก็ได้กระชับอำนาจสืบคลานเข้ามามากขึ้นตามลำดับ ท่ามกลางความแตกแยกวุ่นวายในรัฐต่าง ๆ ของคาบสมุทรมลายูในศตวรรษที่ 18 นี้เองที่ทำให้อำนาจจากภายนอกดังกล่าวสามารถเข้ามามีอิทธิพลและเปลี่ยนแปลงการเมืองในคาบสมุทรมลายูอย่างถาวร และก็ได้กลายเป็นตัวแสดงที่สำคัญในศตวรรษต่อมา

ปัญหาทางการเมืองภายในของรัฐเมืองท่ามลายูต่าง ๆ ที่ต้องจัดการกับการสืบทอดตำแหน่งผู้นำที่ไม่ลงตัวนี้เอง ที่ทำให้รัฐเหล่านี้ต้องเสียโอกาสในการเข้าร่วมในกระบวนการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่กำลังเปลี่ยนแปลงและเติบโตดังกล่าว แม้ว่าบางรัฐจะสามารถฟื้นตัวขึ้นมาได้ทันดังเช่นกรณีของตรังกานูและสลังอร์ แต่รัฐส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในภาวะวุ่นวายแตกแยกขัดแย้งกันเอง บัตตานีก็เป็นหนึ่งในจำนวนรัฐส่วนใหญ่เหล่านี้ จนไม่สามารถฟื้นตัวทางเศรษฐกิจได้แม้ว่าจะมีข้อได้เปรียบทางปัจจัยสินค้าที่เป็นแหล่งผลิตทั้งพริกไทยและดีบุกที่ตลาดภายนอกต้องการอย่างมากก็ตาม การทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับบัตตานีในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 จึงต้องให้ความสำคัญกับบริบททั้งปัจจัยภายนอกและภายในที่มีความเกี่ยวข้องกัน ซึ่งล้วนส่งผลต่อคุณภาพทางการเมืองในท้องถิ่นที่กระทบต่อการกำหนดนโยบายของทั้งสองฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อฝ่ายสยามที่สามารถเข้ามากระชับอำนาจได้ในที่สุด

บัตตานีกับความไม่มั่นคงของการเมืองภายในและความวุ่นวายสมัยราชวงศ์ล้านต้น

บัตตานีในฐานะที่เป็นรัฐการค้าจากอดีต นอกจากจะอยู่ในสถานะที่ต้องประนีประนอมกับมหาอำนาจต่าง ๆ ที่เข้ามาหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจตลอดมา และขณะเดียวกันตัวเองก็พยายามสร้างพันธมิตรเพื่อขยายอำนาจในท้องถิ่นดังกล่าวมาแล้ว ในอีกด้านหนึ่ง ผลประโยชน์ทางด้านการค้าอย่างมหาศาล ก็เป็นเหตุให้การเมืองภายในของรัฐการค้าแห่งนี้มีความปั่นป่วนเป็นอันมาก นี่คือนักโทษทางการเมืองภายในซึ่งปรากฏ

อยู่ในรัฐการคำมลายูอื่นๆ บริเวณคาบสมุทรและกลุ่มเกาะด้วยเช่นกัน ในกรณีของปัตตานี สภาพทางการเมืองเช่นนี้น่าจะเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการขึ้นมาเป็นผู้นำทางการเมืองที่เข้มแข็งอย่างต่อเนื่องในหัวเมืองท้องถิ่นภาคใต้ การสร้างพันธมิตรกับหัวเมืองมลายูอื่นๆ หรือกับบรรดาหัวเมืองปลายแดนของสยามในบางครั้ง จึงน่าจะเป็นการหาพันธมิตรจากภายนอกเข้ามาถ่วงดุลกับอำนาจขุนนางภายในด้วย ความไม่มั่นคงทางการเมืองภายในเช่นนี้จะมีมาอย่างสืบเนื่องเกือบตลอดเวลาเป็นวัฏจักร ซึ่งภายหลังก็เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้รัฐอ่อนแอและต้องตกอยู่ภายใต้การควบคุมของสยามในที่สุด

พระราชินีกุNINGซึ่งเป็นราชวงศ์สุดท้ายของราชวงศ์ศรีวังสาสิ้นพระชนม์ลงในปีใดนั้นยังไม่อาจสรุปได้แน่นอน แต่กล่าวได้ว่าเป็นช่วงที่เกิดความวุ่นวายทางการเมืองตามมา จากนั้นราชวงศ์กัลันตัน (The Kelantan Dynasty) ได้สืบทอดการปกครองปัตตานีต่อมา ราชวงศ์ใหม่มีความเกี่ยวข้องอย่างไรกับราชวงศ์ที่ปกครองกัลันตันในขณะนั้นก็ยังต้องศึกษาเพิ่มเติมกันต่อไปเช่นกัน อย่างไรก็ตาม สิ่งที่รู้กันแน่ชัดอย่างหนึ่งก็คือ เป็นช่วงที่ปัตตานีมีความแตกแยกทางด้านการเมืองอย่างหนักจนต้องสลายเป็นหน่วยการเมืองย่อยๆ และโดดเดี่ยวจากรัฐมลายูเพื่อนบ้านทางทิศใต้

ความแตกแยกทางด้านการเมืองของปัตตานีในสมัยราชวงศ์กัลันตัน ได้รับการบันทึกไว้อย่างชัดเจนในตำนานเมืองปัตตานี (Hikayat Patani) ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะว่าเอกสารสำคัญชิ้นดังกล่าวได้เขียนขึ้นในช่วงนั้นและผู้บันทึกก็ได้ข้อมูลโดยตรงเป็นจำนวนมาก โดยเรื่องราวหลักๆ ทั้งหมดก็คือ สภาพทางการเมืองที่ตกอยู่ในภาวะวุ่นวายและอำนาจทั้งหมดก็อยู่ในมือของเสนาบดี ในส่วนของผู้ปกครองนั้นไม่ว่าจะสืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์ของกัลันตันทั้งหมดหรือไม่ก็ตาม แต่มองเห็นได้อย่างชัดเจนว่าไม่ค่อยมีอำนาจใดๆ ในการปกครอง ด้วยเหตุดังนั้น จึงสามารถเข้าใจได้ว่าอำนาจการแต่งตั้งหรือถอดถอนจะขึ้นอยู่กับบรรดาเสนาบดี ซึ่งแข่งขันกันขึ้นมาใช้อำนาจและบริหารรัฐในนามขององค์สุลต่าน (Teew and Wyatt, 1970:20-21)

ความแตกแยกวุ่นวายทางการเมืองของปัตตานีในสมัยราชวงศ์กัลันตันนี้สามารถมองเห็นได้จากการมีผู้ปกครองถึง 8 พระองค์ในเวลาช่วงสั้นๆ เพียง 41 ปี จากสมัยราชาบัคัล (Raja Bakal, ค.ศ. 1688-1690) ถึงอาลงยูนุส (Along Yunus, ค.ศ. 1726-1727) โดยที่มีเสนาบดีถึง 10 คน ต่างเข้ามาบริหารราชการใน 14 สมัย ไม่ต้องสงสัยเลยว่าตัวเลขความถี่ของการผลัดกันขึ้นมาใช้อำนาจของเสนาบดีดังกล่าวนี้ ได้สะท้อนถึงความขัดแย้งและแข่งขันทางการเมืองของกลุ่มอำนาจต่างๆ ได้ดีเพียงใด ความ

ขัดแย้งและการต่อสู้ทางด้านการเมืองนี้มักเป็นความทะเยอทะยานส่วนตัวของบรรดาขุนนาง มากกว่าความต้องการเป็นอิสระทางการเมืองจากมหาอำนาจภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัถการครอบงำจากสยามที่กำลังพยายามกลับไปควบคุมหัวเมืองปลายแดนของตนเองอยู่ในขณะนั้น ด้วยเหตุนี้จึงไม่แปลกอันใดที่จะพบว่า กลุ่มการเมืองที่แย่งชิงอำนาจกันในปัตตานีต่างพยายามที่จะมองหาพันธมิตรจากเมืองปลายแดนของสยาม โดยที่ต่างฝ่ายก็ยอมให้ผู้สนับสนุนตัวเองเข้าไปมีอิทธิพลหรือหาผลประโยชน์ในปัตตานีได้

ตัวอย่างเหตุการณ์ดังกล่าวสามารถมองเห็นได้ตั้งแต่ทศวรรษ 1690 เป็นต้นมาแล้ว โดยในระยะนี้ขุนนางของปัตตานีแตกแยกออกเป็นสองฝ่ายและได้ต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันอย่างดุเดือด ขุนนางฝ่ายหนึ่งได้ไปขอความช่วยเหลือจากเจ้าเมืองพัทลุงและได้รับชัยชนะในที่สุด ด้วยสาเหตุนี้เองที่ทำให้เจ้าเมืองพัทลุงเข้าไปมีอิทธิพลในปัตตานีอยู่ระยะหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ในขณะที่เมืองพัทลุงเข้าไปมีอิทธิพลอยู่นั้น ขุนนางปัตตานีฝ่ายที่พ่ายแพ้ก็ได้ไปขอความช่วยเหลือจากเจ้าเมืองสงขลา ซึ่งก็ได้รับการตอบสนองเป็นอย่างดี ดังนั้นจึงได้เกิดการต่อสู้แย่งชิงอำนาจขึ้นในปัตตานีโดยที่ไม่มีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดได้รับชัยชนะอย่างเด็ดขาด (ดู Teew and Wyatt, 1970:267-269) ความวุ่นวายทางการเมืองในปัตตานีที่ได้นำไปสู่ความขัดแย้งกับบรรดาหัวเมืองปลายแดนของสยามดังกล่าวนี้ นับว่าเป็นโอกาสดีที่ศูนย์กลางรัฐไทยจะยื่นมือเข้ามาแทรกแซงเพื่อรื้อฟื้นอำนาจของตน ซึ่งได้เจือจางลงไปในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 ให้กลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง ดังจะเห็นได้ว่าอยุธยาได้ร่วมมือกับเมืองสงขลาขยายอิทธิพลเข้าไปยังปัตตานี รวมทั้งเข้าควบคุมเมืองพัทลุงไว้ได้สำเร็จ และนี่เองคือปัจจัยพื้นฐานสำคัญในการสร้างอิทธิพลในปัตตานีอย่างถาวรต่อไป

การต่อสู้แย่งชิงอำนาจอันเนื่องมาจากความแตกแยกทางด้านการเมือง ตั้งแต่ทศวรรษ 1690 เป็นต้นมา ผนวกกับความขาดแคลนอาหารซึ่งรายงานอยู่ในเอกสารของฮอลันดา (Smith, 1974:45) เป็นเหตุให้การค้าของปัตตานีตกต่ำลงไปเป็นอันมาก อเล็กซานเดอร์ แฮมิลตัน (Alexander Hamilton) ชาวสกอตผู้มาเยือนปัตตานีในราวปี ค.ศ. 1718 ได้รายงานถึงสภาพของปัตตานีไว้อย่างสอดคล้องกับบริบทด้านอื่นๆ ที่ได้สำรวจมา โดยเขาได้กล่าวถึงปัตตานีในช่วงนี้ว่าเคยเป็นเมืองท่าที่ยิ่งใหญ่ในอดีต แต่ขณะนี้ได้ซบเซาลงไปเป็นอันมาก เพราะเป็นเมืองท่าที่ไม่ปลอดภัย เต็มไปด้วยผู้ร้ายและฆาตกรรม ด้วยเหตุดังนั้น พวกพ่อค้าต่างๆ จึงได้พากันไปค้าขายยังเมืองท่าอื่นๆ เช่น ปัตตาเวีย สยาม และมะละกา ซึ่งเป็นสถานที่ที่ปลอดภัยกว่า (Hamilton, 1934:84)

ปัจจัยความยุ่งยากทางการเมืองภายใน นับเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้รัฐเมืองท่าแห่งนี้ซบเซาลงไป ไม่ใช่เป็นเพราะความตกต่ำทางการค้าที่มีอภิบายกันว่าเป็นปัจจัยภายนอกที่ทำให้รัฐการค้าต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เสื่อมลงอย่างรวดเร็วในช่วงนี้ (เช่น ดู Reid, 1990) ทั้งนี้ก็เพราะสภาพทางการเมืองในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 นั้นยังคงดำเนินต่อไปอย่างสืบเนื่องมาจากศตวรรษก่อนดังกล่าวมา และเป็นช่วงที่ชาวจีนได้เริ่มเข้ามาค้าขายกับดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพิ่มมากขึ้นอีกระลอกหนึ่ง ปัจจัยทางการเมืองการค้ากับจีนนี้เองที่ทำให้เมืองสงขลาฟื้นตัวขึ้นมาอย่างรวดเร็ว (ดู ยงยุทธ ชูแว่น, 2535:120-146) และเช่นเดียวกันรัฐเพื่อนบ้านทางฝั่งตะวันตกของปัตตานีคือ ไทรบุรีก็เริ่มมีความรุ่งเรืองขึ้นมาจากปัจจัยการค้าด้วย เหตุฉะนั้นจึงไม่มีเหตุผลอันใดที่พวกพ่อค้าต่างชาติต่าง ๆ จะละเลยเมืองท่าปัตตานีไป นอกเหนือไปจากสาเหตุของความยุ่งยากทางการเมืองภายในที่นำไปสู่ความขาดแคลนสินค้าที่เคยมี รวมทั้งเป็นสถานที่ซึ่งไม่ปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สิน ด้วยเหตุดังนั้น เมืองท่าที่เคยยิ่งใหญ่มาก่อนในน่านน้ำแถบนี้จึงเจียบเหงาและซบเซาลง ดังที่นักเดินทางชาติตะวันตกได้รายงานเอาไว้ข้างต้นในคริสต์ศตวรรษที่ 18 อันยาวนานจึงเป็นระยะที่ปัตตานีค่อย ๆ เสื่อมอำนาจลงไปดังที่สะท้อนอยู่ใน Hikayat Patani อย่างชัดเจน ขณะเดียวกันสยามก็รุกกลงมาอย่างต่อเนื่อง

การตกอยู่ภายใต้การควบคุมของราชอาณาจักรสยาม

ความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับสยามดำเนินไปในลักษณะ “ไม่อาจอยู่ร่วมอย่างสันติและแบ่งแยกกันอย่างเด็ดขาด” ดังกล่าวมา ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อเกิดความยุ่งยากทางการเมืองขึ้นในศูนย์กลางที่อยุธยา ปัตตานีจะฉวยโอกาสเป็นอิสระอย่างสมบูรณ์โดยการไม่ยอมส่งเครื่องราชบรรณาการให้ หรือในบางครั้งปัตตานีจะเป็นฝ่ายรุกโดยการเข้าโจมตีหัวเมืองปลายแดนของสยาม แต่สถานการณ์ดังกล่าวก็ดำรงอยู่ไม่นานนัก ทั้งสองศูนย์อำนาจก็จะกลับไปมีความสัมพันธ์ในลักษณะเดิมอีกครั้ง ซึ่งอาจจะเป็นไปได้โดยวิธีทางการทูตและ/หรือจากการกดดันด้วยกองกำลังจากอยุธยา และในความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นครั้งใหม่นี้ ศูนย์อำนาจที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก็ยังคงไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองภายในของปัตตานีโดยการควบคุมหรือแต่งตั้งผู้ปกครองแต่อย่างใด หากเพียงขอให้ปัตตานีส่งเครื่องราชบรรณาการแสดงถึงการยอมรับอำนาจของตนก็เพียงพอแล้ว จากความอ่อนแอของปัตตานีในสมัยราชวงศ์กรุงธนบุรีเอง จึงสามารถเข้าใจได้ว่าก่อนที่กรุงศรีอยุธยาจะเสียหายแก่พม่าในปี ค.ศ. 1767 นั้น ปัตตานีจึงต้องยอมรับอำนาจของสยามที่มีมากขึ้นในหัวเมือง

ปลายแดนโดยการส่งเครื่องราชบรรณาการให้แต่ก็ยังมีอิสระปกครองตัวเองต่อไป

อย่างไรก็ตามตั้งแต่ทศวรรษ ค.ศ. 1790 เป็นต้นมาเมื่อกัวเอกราชจากพม่าแล้ว ศูนย์กลางอำนาจในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก็มีนโยบายเข้าไปสร้างอำนาจทางการเมืองในปัตตานีโดยตรง และต่อมาก็กระชับมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งในที่สุดรัฐการคำที่เคยรุ่งเรืองในอดีตแห่งหนึ่งก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของราชอาณาจักรสยาม เอกสารประวัติศาสตร์ทั้งฝ่ายไทยและมลายู-ปัตตานี กล่าวถึงสาเหตุการเข้ายึดครองในครั้งนี้ว่า เกิดจากการที่ปัตตานีขัดขืนไม่ยอมรับอำนาจของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงทำให้กองทัพสยามลงมาปราบปรามและตีได้สำเร็จดังกล่าว

การอธิบายสาเหตุของการเข้าควบคุมรัฐปัตตานีจากฝ่ายสยามในลักษณะดังกล่าวนี้ นับว่าตรงประเด็นและถูกต้องที่สุด เพราะผลลัพธ์ของการโจมตีนั้นมองเห็นได้อย่างชัดเจนและเป็นที่ยอมรับกันทุกฝ่าย อย่างไรก็ตามการอธิบายถึงความเสื่อมของรัฐปัตตานี นอกจากจะต้องคำนึงถึงปัจจัยภายในของรัฐนี้เองดังกล่าวแล้ว ก็ควรจะต้องเข้าใจในปัจจัยและเงื่อนไขภายนอกอื่น ๆ ที่สลับซับซ้อน อันส่งผลต่อพัฒนาการของประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์กับสยามในช่วงเวลานี้อีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีความเสื่อมของรัฐมลายูต่าง ๆ ที่เคยเป็นพันธมิตรกับปัตตานีมา และการกระชับอำนาจของสยามต่อหัวเมืองปลายแดนที่เป็นจริงในทางปฏิบัติ ตลอดจนความเข้มแข็งของศูนย์กลางที่มีมากขึ้นสมัยต้นรัตนโกสินทร์ตามลำดับ

ในส่วนของกรณีแรกนั้น จะเห็นได้ว่าภายหลังการเสื่อมอำนาจของอาณาจักรยะโฮร์ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 แล้ว ช่วงเวลาที่เหลือของศตวรรษนี้ก็เป็ระยะที่รัฐทางตอนใต้ของคาบสมุทรมลายูตกอยู่ในสภาพที่แตกแยกขุนวย โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีความขัดแย้งกันในเรื่องการสืบทอดตำแหน่งผู้นำในรัฐต่าง ๆ กล่าวคือ หลังจากการรอลบปลงพระชนม์สุลต่านมาหมูดซาร์แห่งยะโฮร์ในปี ค.ศ. 1699 แล้ว ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นต่อจากนี้ไปคือ เรื่องของการสืบทอดตำแหน่งในรัฐต่าง ๆ บนคาบสมุทรมลายู จนเกิดการแทรกแซงจากภายนอกทั้งจากเพื่อนบ้านใกล้เคียง เช่น มินังกาเบา (Minangkabau) จากสุมาตรา พวกบูกิส (Bugis) จากสุลาเวสี ชาวจีน ตลอดจนชาติตะวันตกต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นโปรตุเกส ฮอลันดา และอังกฤษ ซึ่งล้วนเข้ามาหาประโยชน์ที่มีผลทำให้อำนาจของรัฐมลายูพื้นเมืองลดลงทั้งสิ้น (ดู Andaya, 1982: บทที่ 3) ด้วยเหตุนี้เองในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ปัตตานีจึงอยู่ในฐานะที่โดดเดี่ยวจากรัฐมลายูทางใต้ทั้งทางด้านการเมืองและการค้า และเมื่อรวมกับความอ่อนแอแตกแยกภายในของปัตตานีเองแล้ว จึงทำให้รัฐ

เล็ก ๆ แห่งนี้หันไปพึ่งพิงตัวเองมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านเศรษฐกิจที่เป็นการผลิตจากแผ่นดินตอนในอันอุดมสมบูรณ์ เข้าใจว่าในระยะนี้เอง (ครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 18) ที่ผู้นำปัตตานีได้ย้ายศูนย์กลางการปกครองไปยังปูยุด (Puyut) ที่อยู่ลึกเข้าไปบริเวณตอนใน

ในส่วนการกระชับอำนาจของสยาม กล่าวได้ว่าก่อนที่กรุงศรีอยุธยาจะเสียให้แก่พม่าในปี ค.ศ. 1767 นั้น ทางส่วนกลางได้เข้าไปผนวกเอาหัวเมืองปลายแดนไว้ในพระราชอาณาจักรแล้วอย่างชัดเจนทั้งทางด้านการเมืองและวัฒนธรรม นับเป็นครั้งแรกที่พระราชอำนาจได้เป็นจริงในทางปฏิบัติมากขึ้น ดังที่มีหลักฐานท้องถิ่นพัทลุงสนับสนุนเรื่องนี้ในช่วงก่อนปี ค.ศ. 1748 ว่าได้ “...โปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิเชียรคีรีออกไปอยู่รักษาเมืองสงขลา แลทอนโนตต่อแดนด้วยที่เก้ารวงฝ้ายท่าตะวันออกเมืองพัทลุงนั้น ก็ให้มาขึ้นแก่เมืองสงขลา นั้นก็ให้มาขึ้นแก่เมืองนคร...” (คลัง ตัญจนะ, 2513:31) จากหลักฐานนี้ นอกจากจะทำให้ทราบว่าการขยายได้แต่งตั้งเจ้าเมืองไปปกครองเมืองปลายแดนที่สุดคือสงขลาได้โดยตรงแล้ว ก็ยังสามารถเข้าใจได้อีกว่าภายในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 18 นั้น เมืองนครศรีธรรมราชก็เริ่มมีความเข้มแข็งขึ้นมาอีกครั้งตามนโยบายของส่วนกลาง ด้วยเหตุดังนั้น เมืองนครศรีธรรมราชจึงได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ควบคุมดูแลเมืองสงขลา และเข้าใจว่าได้ควบคุมดูแลเมืองพัทลุงด้วย

อย่างไรก็ตาม อำนาจของเมืองนครศรีธรรมราชในการปกครองหัวเมืองภาคใต้ในช่วงปลายสมัยอยุธยาที่มีอย่างจำกัด ทั้งนี้ก็เพราะว่าขุนนางส่วนกลางที่ถูกส่งมาปกครองนั้นไม่มีอำนาจบริวารในท้องถิ่นสนับสนุนอย่างเพียงพอ ทำให้ตัวแทนของอยุธยาต้องปกครองหัวเมืองภาคใต้ด้วยการประนีประนอมกับอำนาจท้องถิ่นต่างๆ ในระดับหนึ่ง และอำนาจท้องถิ่นเหล่านี้ต่างก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองและกรมการเมืองตามคำสั่งของรัฐบาลกลาง ด้วยเหตุดังนั้น พวกเขาจึงถูกกลืนเข้าไปสู่ระบบราชการไทยอย่างแน่นแฟ้นขึ้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538:253-258)

ความไม่เป็นเอกภาพของอำนาจท้องถิ่นนี้เอง ที่ทำให้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีสามารถลงมาปราบปรามหัวเมืองภาคใต้ได้อย่างรวดเร็วภายหลังกอบกู้เอกราชจากพม่าได้แล้ว หลังจากนั้นพระองค์ก็รื้อฟื้นอำนาจของส่วนกลางโดยวิธีการที่รัฐบาลสมัยปลายอยุธยาเคยทำ และนโยบายดังกล่าวนี้ก็ได้รับการสืบสานต่อมาในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ทำให้ตระกูลอำนาจในท้องถิ่นสามารถสืบทอดอำนาจกันได้อย่างมั่นคงภายใต้ “ระบบราชการ” ที่เป็นระบบและเข้มข้นมากขึ้นตามลำดับ เมืองนครศรีธรรมราช พัทลุง และ

สงขลา จึงเข้ามาเป็นหัวเมืองในพระราชอาณาจักรสยามอย่างแท้จริง และหัวเมืองดังกล่าวนี้ก็จะเป็ น “หัวหาด” สำคัญของรัฐบาลต้นรัตนโกสินทร์ในการขยายอำนาจลงไปครอบครองบรรดาหัวเมืองมลายู นโยบายดังกล่าวเห็นได้จากการที่รัฐบาลในสมัยกรุงธนบุรีได้เริ่มแยกเมืองสงขลาออกจากการควบคุมของเมืองนครศรีธรรมราชเพื่อให้คานอำนาจซึ่งกันและกัน (พระยาวิเชียรคีรี, 2507:30-34) ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองของอาณาจักรและในท้องถื่นดังกล่าว จะมีผลกระทบต่อสถานภาพของหัวเมืองประเทศราชมลายูโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัตตานีอย่างใหญ่หลวง ในช่วงเวลาที่กำลังจะเข้าสู่ศตวรรษใหม่อีกครั้งหนึ่งนี้ นับเป็นระยะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวทางโครงสร้างอำนาจของรัฐไทยในคาบสมุทรมลายูอีกครั้งหนึ่งเช่นกัน และชะตากรรมของปัตตานีก็ถูกกำหนดเอาไว้แล้ว

ตั้งแต่อำนาจของราชอาณาจักรสยามสลายไปในคราวสงครามเสียกรุงเป็นต้นมาแล้ว ที่ปัตตานีได้แยกตัวออกไปเป็นอิสระจากฐานะเมืองประเทศราชและปฏิเสชอำนาจของพระเจ้ากรุงธนบุรีตลอดมา อย่างไรก็ตาม ภายหลังกัที่รัฐบาลกรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ 1 สามารถเข้ามาขับไล่พม่าในคราวสงครามเก้าทัพออกไป และจัดการควบคุมหัวเมืองปลายแดนได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อมาแล้ว หัวเมืองมลายูจึงเป็นเป้าหมายต่อไปในการเข้ามำกระชับอำนาจของส่วนกลาง ในปี ค.ศ. 1785 กองทัพขนาดใหญ่จากกรุงเทพฯ พร้อมกำลังสนับสนุนในหัวเมืองภาคใต้ก็เปิดฉากโจมตีรัฐที่ซัดขึ้นทันที ปัตตานีซึ่งอ่อนแอและโดดเดี่ยวจากพันธมิตรในหัวเมืองมลายูอื่นๆ ดังกล่าวข้างต้น จึงต้องพ่ายแพ้อย่างยับเยินและตกอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐสยามเป็นครั้งแรก อีกประมาณ 100 ปีเศษต่อมา “ตำนานเมืองปัตตานี” (Sejarah Kerajaan Melayu Patani) ฉบับที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งในปัจจุบันได้สะท้อนความรู้สึกของความพ่ายแพ้ในครั้งนั้นว่า

“การสูญเสีเกราชของอาณาจักรปะตานีครั้งนี้ มีความหมายอันยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ปะตานี จากความพยายามและความเสีสละของบรรดารายาปะตานีเป็นเวลา ร้อยๆ ปีนั้น ได้รับผลตอบแทนที่น่าเศร้าสลด อธิปไตยของรายาปะตานีและเสรีภาพของชาวปะตานีก็ตกอยู่ภายใต้การปกครองของชาวสยามจนตราบเท่าทุกวันนี้” (อิบรอฮิม ชุกรี, 2541:32)

หลังจากพ่ายแพ้แล้วเพียงไม่นาน ปัตตานีก็ได้พยายามรวมตัวกันต่อต้านสยาม

แต่ก็ถูกตอบโต้ด้วยการโจมตีครั้งใหม่ในปี ค.ศ. 1791 ซึ่งมีผลให้อำนาจของคนไทยมีมากขึ้นตามลำดับ ดังจะเห็นได้ว่าตั้งแต่ระยะนี้เป็นต้นไป ทางกรุงเทพฯ ก็ได้แต่งตั้งขุนนางจากส่วนกลางให้มาคอยดูแลความสงบเรียบร้อยในปัตตานี พร้อมกับได้โปรดฯ ให้ปัตตานีมาขึ้นกับเมืองสงขลาแทนอยู่ภายใต้การปกครองของเมืองนครศรีธรรมราชแต่เดิม นโยบายดังกล่าวเป็นเหตุให้เมืองสงขลากับนครศรีธรรมราชมีความขัดแย้งกันเกี่ยวกับผลประโยชน์ในดินแดนนี้ และเราจะเห็นได้ว่าเมื่อมาถึงในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 นั้น ราชอาณาจักรสยามก็ได้ขยายลงไปครอบงำหัวเมืองปัตตานีแล้วอย่างชัดเจน

สรุปและเสนอแนะ

การศึกษาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัตตานีก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ที่เป็นการให้ความสำคัญกับปัจจัยอย่างรอบด้านในบริบทของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และส่วนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนพิจารณาถึงบทบาทของท้องถิ่นเพิ่มขึ้นว่าเป็นผู้กระทำหรือผู้เลือกด้วย ไม่ใช่เป็นผู้ถูกกระทำหรือฝ่ายรับแต่เพียงอย่างเดียว และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ เมื่อคำนึงถึงพลวัตหรือการเปลี่ยนแปลงคลี่คลายทางประวัติศาสตร์แล้วเราก็จะพบว่าลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าวมีรายละเอียดบางประการที่แตกต่างออกไปจากที่รับรู้อยู่เดิมพอสมควร และนอกจากนี้ก็มีคำถามหลายอย่างที่ไม่อาจหาคำตอบได้อย่างชัดเจนขณะนี้ แม้ว่าโดยภาพรวมแล้วก็ยังเป็นลักษณะของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างรัฐใหญ่กับรัฐเล็กก็ตาม

สยามซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่อยุธยา นับเป็นอาณาจักรใหญ่ที่มีความสำคัญในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีปที่ค่อยๆ พัฒนาขยายอำนาจขึ้นมาอย่างต่อเนื่องและมั่นคง จากเดิมในฐานะที่เป็นปริมณฑลแห่งอำนาจ (mandala) แห่งหนึ่ง มาเป็นอาณาจักรที่เข้มแข็งโดยมีเศรษฐกิจทั้งการเพาะปลูกและการค้าเป็นฐานสำคัญ ลักษณะการขยายอำนาจของศูนย์กลางที่อยุธยาคือ การแผ่รัศมีออกไปสู่บรรดาหัวเมืองต่างๆ ตามลำดับจากชั้นใน ชั้นนอก และเมืองประเทศราช ในขณะเดียวกันก็ได้พยายามปรับปรุงระบบดังกล่าวไปตามห้วงเวลาที่เหมาะสม ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายสำคัญคือ การกระชับอำนาจการควบคุมให้เป็นจริงทางปฏิบัติมากขึ้น ซึ่งส่วนหนึ่งสัมพันธ์กับบริบททางเศรษฐกิจการค้าภายนอกที่เข้ามากระตุ้น พลั้วผลักดันนโยบายทางการเมืองดังกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ แนวคิดทางศาสนาฮินดู-พุทธ ที่เชื่อว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็น

จักรพรรดิราช หรือ ราชาธิราช ที่หมายความว่าพระองค์ทรงเป็นราชาเหนือราชาทั้งหลาย ทรงเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ประทับอยู่ ณ ราชธานีที่ตั้งของศูนย์กลางจักรวาล การรับเอาแนวคิดดังกล่าวเข้ามา ทำให้กษัตริย์ทุกพระองค์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป โดยเฉพาะอย่างยิ่งของไทยและพม่าตั้งแต่ประมาณปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา มีอุดมคติและพระประสงค์จะแสดงพระองค์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช โดยนอกจากจะขยายอำนาจเข้าควบคุมภูมิภาคต่างๆ เข้ามาอยู่ในเขตปริมณฑลแห่งอำนาจของพระองค์โดยตรงแล้ว ก็ยังขยายอิทธิพลไปสู่บ้านเมืองรอบนอกไกลๆ ที่เรียกว่า “เมืองประเทศราช” อีกด้วย แม้ว่าจะมีอำนาจแต่เพียงในนามก็ตาม

ปัตตานีเป็นรัฐการค้าแห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่บนคาบสมุทรมลายู ซึ่งมีลักษณะทางกายภาพของทำเลที่ตั้งในที่ราบแคบยาวไปตามชายฝั่งด้านตะวันออก และมีแม่น้ำสายสั้นๆ ไหลจากเทือกเขาภายในออกสู่ทะเลในบริเวณดังกล่าว ทำให้มีการตั้งชุมชนอยู่ตรงที่ราบลุ่มปากน้ำมานานเช่นเดียวกับส่วนอื่นๆ ของคาบสมุทรมลายู ด้วยลักษณะข้อจำกัดในทางด้านภูมิศาสตร์ ทำให้บริเวณนี้ไม่มีที่ราบสำหรับทำเกษตรกรรมมากเท่ากับบริเวณลุ่มแม่น้ำและสันดอนปากแม่น้ำของภาคพื้นทวีป อันเป็นที่ตั้งของศูนย์กลางรัฐใหญ่ เช่นในพม่าหรือไทยได้ ด้วยเหตุนี้ประชากรของชุมชนจึงค่อนข้างกระจายและมีจำนวนเบาบาง อย่างไรก็ตาม บริเวณที่ตั้งของคาบสมุทรมลายูก็มีข้อได้เปรียบตรงที่เป็นทางผ่านของเส้นทางการค้าระหว่างซีกโลกตะวันตกและตะวันออก ทำให้ชุมชนที่ตั้งหลักแหล่งในบริเวณนี้มีพัฒนาการที่เกี่ยวข้องอยู่กับการค้าระหว่างชนชาติต่างๆ มาตั้งแต่ต้นคริสตกาลแล้ว และชุมชนดังกล่าวก็ได้พัฒนากลายเป็นรัฐมุสลิมชายฝั่งอันมั่งคั่งขึ้นในยุคการค้า (ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 15-17) ทำให้ศูนย์อำนาจใหญ่ทั้งหลายประสงค์ที่เข้าไปหาประโยชน์ทั้งทางด้านการค้าและการเมืองตลอดมา การพิจารณาความสัมพันธ์ของรัฐปัตตานีกับรัฐหรือศูนย์กลางใดภายนอกก็ตาม จึงมีความจำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงลักษณะเฉพาะทางสังคมและการเมืองของรัฐมุสลิมแห่งนี้ ตลอดจนบทบาททางการค้าที่มีผลกระทบต่อทั้งในระดับท้องถิ่นและภูมิภาคโดยรวม

อิทธิพลที่สยามมีต่อปัตตานีนั้นมีต่อเนื่องยาวนานมาก่อนหน้าคริสต์ศตวรรษที่ 16 แล้ว โดยลักษณะของอิทธิพลนี้ก็คือ ความสัมพันธ์ที่ปัตตานียอมรับอำนาจของสยามในฐานะเป็นรัฐใหญ่ที่มีอำนาจมากกว่า ซึ่งก็เป็นอิทธิพลแต่เพียงในนามตามธรรมเนียมที่รับรู้และเข้าใจกันขณะนั้น โดยอำนาจของอยุธยาในระยะแรกนี้จะมีผ่านทางเมืองนครศรีธรรมราชที่ยังคงเข้มแข็งและมีอิทธิพลในหัวเมืองต่างๆ บริเวณคาบสมุทรมลายู

เป็นอันมาก ด้วยเหตุนี้ในช่วงเวลาอันยาวนานก่อนถึงประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 16 ปัตตานีจึงเป็นอิสระและบางครั้งก็รวมตัวอยู่ใน “กลุ่มเมืองนครศรีธรรมราช” ผู้นำทางการเมืองท้องถิ่นในระยะนี้ อย่างไรก็ตาม เมื่ออยุธยาได้เข้ามาแทรกแซงการเมืองท้องถิ่นมากขึ้นพร้อมๆ กับการขยายตัวทางการค้าตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัตตานีก็เปลี่ยนไปเป็นความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการยุคจารีตระหว่างรัฐใหญ่กับรัฐเล็ก ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างรัฐสองรัฐ โดยอำนาจในลักษณะดังกล่าวจะขึ้นอยู่กับความเข้มแข็ง และความสามารถของกษัตริย์ของรัฐใหญ่ว่ามีมากน้อยเพียงใดในแต่ละยุคแต่ละสมัย ซึ่งไม่เท่าเทียมหรือเหมือนกันในแต่ละพระองค์ เมื่อใดที่รัฐใหญ่อ่อนแอหรืออำนาจลดลง รัฐเล็กที่เป็นบริวารในระบบบรรณาการดังกล่าวก็จะแยกตัวไปเป็นอิสระ หรือหาศูนย์กลางอำนาจแห่งใหม่ที่มีความเข้มแข็งและมั่นคงกว่า เพื่อปกป้องคุ้มครองรัฐของตนให้ปลอดภัยทั้งการเมืองและเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพื่อผลประโยชน์สูงสุดของตัวเองในการอยู่รอด และสามารถทำการค้าอันเป็นหัวใจสำคัญทางเศรษฐกิจของรัฐต่อไป ทั้งนี้ก็เพราะว่ารัฐเล็กไม่สามารถที่จะอยู่ได้อย่างสงบและปลอดภัยนัก โดยปราศจากอำนาจและบารมีของรัฐใหญ่คอยเกื้อหนุนคุ้มครอง

ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการดังกล่าว จะเป็นเพียงการยอมรับอำนาจกันซึ่งมักจะมีความยืดหยุ่นและประนีประนอมกัน ไม่ใช่เป็นการควบคุมหรือเข้าไปปกครองโดยรัฐใหญ่ ดังจะเห็นได้ว่าสยามไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องหรือแทรกแซงการเมือง หรือจัดการบริหารภายในของปัตตานีเลย เช่นเดียวกับเศรษฐกิจการค้าที่ปัตตานีมีอิสระในการบริหารจัดการตนเองได้เต็มที่ อย่างไรก็ตาม ในความสัมพันธ์เชิงบรรณาการนี้ รัฐที่เข้มแข็งกว่ามักจะแสดงบารมีและอำนาจของตนด้วยการใช้กำลังต่อรัฐเล็กที่ “กระด้างกระเดื่อง” โดยไม่ลังเล ดังจะเห็นว่าสยามได้ยกกองทัพไปตีปัตตานีหลายครั้งตลอดยุคการค้า ซึ่งแม้ว่าจะไม่สามารถเอาชนะด้วยกองกำลังได้ แต่ก็จะมีผลอย่างมากต่อการกำหนดนโยบายความสัมพันธ์ ที่ทำให้ปัตตานีต้องปรับตัวต่อเพื่อนบ้านไปตามสถานการณ์ ตลอดจนยอมแต่งทูตบรรณาการของตนเข้ามาอ่อนน้อมต่อสยามอีกครั้ง และในที่สุดเมื่อตัวเองอ่อนแอลงก็ต้องพ่ายแพ้และถูกควบคุมเอาไว้ได้ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัตตานีในยุคจารีตดังกล่าวนี้ มองเห็นได้อย่างชัดเจนว่าปัตตานีในฐานะรัฐเล็กนั้นไม่สบายใจเป็นอย่างยิ่งที่ตัวเองต้องตกอยู่ภายใต้

อิทธิพลของสยามในลักษณะ “ประเทศราช” ที่มีพันธะข้อผูกมัดอย่างหลวมๆ ดังกล่าวมา ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อใดก็ตามที่มีความวุ่นวายหรือความไม่มั่นคงขึ้นในอยุธยา ปัตตานีก็จะฉวยโอกาสประกาศตัวเป็นอิสระในทันที ทั้งๆ ที่รู้ว่าอีกไม่นานทางศูนย์กลางก็ต้องยกกำลังมากดดันจนเกิดการสู้รบและมีการเจรจาต้องยอมส่งเครื่องราชบรรณาการให้สยามอีกในที่สุด การที่ปัตตานีเลือกที่จะ “กระด้างกระเดื่อง” อยู่เสมอนี้จึงมีความน่าสนใจ เพราะในความเป็นจริงแล้วการยอมอยู่ภายใต้อิทธิพลของรัฐใหญ่ตามประเพณีที่ปฏิบัติกันทั่วไปนั้น บรรดารัฐเล็กทั้งหลายก็มีอิสระในการปกครองตัวเองอย่างเต็มที่อยู่แล้ว ที่สำคัญก็คือ รัฐเล็กจะได้รับประโยชน์อย่างมากทางด้านเศรษฐกิจการค้าที่เติบโตขึ้นในระยะนี้ เพราะบ้านเมืองตัวเองจะได้รับการคุ้มครองจากรัฐใหญ่ให้มีความสงบ ส่วนการส่งเครื่องราชบรรณาการที่ประกอบด้วยต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง (Bunga mas dan perak) และของมีค่าอื่นๆ ประกอบ ซึ่งกำหนด 3 ปีต่อ 1 ครั้งนั้น ก็ไม่ใช่รายจ่ายทางเศรษฐกิจที่มีมูลค่ามากมายให้เกิดความเดือดร้อนแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้าม เครื่องบรรณาการดังกล่าวจะสร้างความพึงพอใจให้กับเจ้าจักรพรรดิราชเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุดังนั้นก็จะมีพระราชทานสิ่งของมีค่าเป็นการตอบแทนในมูลค่ามากกว่าที่ทรงได้รับจากเครื่องราชบรรณาการดังกล่าว ส่วนภาระอื่นที่ประเทศราชจะต้องรับผิดชอบ อันได้แก่ ความช่วยเหลือต่างๆ ในยามที่ศูนย์กลางต้องทำสงครามใหญ่ ก็ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าปัตตานีต้องรับผิดชอบมากนัก เพราะอยู่ไกลจากพื้นที่สงครามเป็นอย่างมาก ในทางกลับกันเมื่อเกิดสงครามใหญ่ขึ้นในภาคพื้นทวีป ปัตตานีมักปลีกตัวออกมาเป็นอิสระเสียมากกว่าดังกล่าว โดยสรุปการยอมอยู่ภายใต้อำนาจของสยามโดยการส่งเครื่องราชบรรณาการให้ตามเวลาที่กำหนดเพื่อแลกกับผลประโยชน์มากมายนั้นเป็นสิ่งที่ปัตตานีในฐานะรัฐเล็กกว่าควรจะได้รับ แต่สภาพการณ์ก็หาเป็นเช่นนั้นไม่ ปัตตานีกลับขัดขึ้นบ้ายเบี่ยงตลอดมา โดยจะยอมรับเมื่อถึงคราวจำเป็นเท่านั้น การอธิบายเบื้องหลังปรากฏการณ์นี้ยังไม่มี ความกระจ่างชัด อุดมการณ์ของศาสนาอิสลามมีส่วนเกี่ยวเนื่องหรือไม่นั้น เป็นสิ่งที่ต้องศึกษาเพิ่มเติม

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัตตานีในช่วงก่อนสมัยรัตนโกสินทร์นี้ ยังมองเห็นอีกด้วยว่าปัตตานีเป็นฝ่ายเปิดเกมรุกทางการสงครามมากกว่า ดังจะเห็นได้จากการโจมตีพระราชวังอยุธยาในคราวที่ไปช่วยรบพม่าสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ซึ่งตัวเองก็ถูกตอบโต้จนพ่ายหนีกลับมา และตลอดคริสต์ศตวรรษที่ 17 นั้น นอกจากปัตตานีจะปฏิเสธอำนาจของอยุธยาโดยการขัดขึ้นไม่ยอมส่งเครื่องราชบรรณาการให้หลายครั้งดังกล่าวแล้ว รัฐการค้าแห่งนี้ยังกลับมีความทะเยอทะยานในการขยายอิทธิพลของตนเข้าสู่

หัวเมืองปลายแดนของสยามอีกด้วย ดังจะเห็นได้ว่าทั้งเมืองสงขลา พัทลุง และ นครศรีธรรมราช ต่างก็ถูกโจมตีจากปัตตานีหลายครั้งและสามารถเข้ายึดครองได้ในบาง ช่วงเวลา พฤติกรรมดังกล่าวนี้นับเป็นการทำทลายอำนาจและบารมีของสยามในคาบสมุทรม เป็นอย่างมาก ด้วยเหตุนี้เมื่อเห็นว่ามีความพร้อมแล้วอยุธยาจึงส่งกำลังลงมาปราบปราม และทุกครั้งก็จะเป็นสงครามที่ใหญ่โตและยืดเยื้อ สร้างความสูญเสียให้แก่ทั้งสองฝ่ายเป็น อย่างมาก สงครามดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของปัตตานีได้เป็นอย่างดี แม้ว่าในท้ายที่สุดแล้วทั้งสองก็จะสงบศึกกลับคืนสู่ความสัมพันธ์ตามประเพณีที่ปฏิบัติกันมา คือ การประนีประนอมที่เกิดประโยชน์แก่กันทั้งสองฝ่าย

ความทะเยอทะยานของปัตตานีในลักษณะที่เปิดเกมรุกเข้าใส่รัฐที่ยิ่งใหญ่ดังกล่าว นี้เป็นสิ่งที่ค่อนข้างน่าประหลาดใจ แต่ก็สามารถอธิบายได้ เพราะในคริสต์ศตวรรษที่ 17 นั้นเป็นยุคการค้าที่ปัตตานีมีความรุ่งเรือง เพียบพร้อมด้วยกองกำลังและอาวุธ ตลอดจนมี พันธมิตรโดยเฉพาะจากรัฐมลายูเพื่อนบ้านทางทิศใต้ ด้วยเหตุดังนั้นก็ทำให้ปัตตานีเกิด ความมั่นใจที่จะขยายอิทธิพลของตนในท้องถิ่น ตลอดจนมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่ จะเป็นอิสระจากประเทศราชของสยาม แม้ว่าในที่สุดก็ล้มเหลวและบอบช้ำเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามปัตตานีก็ไม่เคยล้มเลิกความคิดดังกล่าวนี้ ดังจะเห็นได้ว่าแม้ตัวเองจะ อ่อนแอลงในภายหลัง เพราะการค้าทางทะเลลดลงและยังมีความยุ่งยากทางการเมืองภายใน ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 แต่ปัตตานีก็ยังเปิดฉากทำทลายอำนาจของสยามต่อไปแม้ว่าจะรู้ คำตอบของผลลัพธ์ล่วงหน้าแล้วก็ตาม พฤติกรรมทางการเมืองเช่นนี้จึงต้องการ คำอธิบายว่าเกิดจากแรงจูงใจอะไรบ้าง แตกต่างจากช่วงก่อนหน้านี้อันเป็นยุคที่ปัตตานี รุ่งเรืองหรือไม่ และมีความเกี่ยวข้องกันอย่างไรกับราชวงศ์กัณฑ์ตันที่ปกครองเพื่อนบ้านทาง ทิศใต้

ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัตตานีก่อนสมัยรัตนโกสินทร์จึงยัง ไม่ชัดเจนในประเด็นต่าง ๆ ดังตัวอย่างที่ยกมา สาเหตุสำคัญประการหนึ่งน่าจะเกิดจากการ ที่เราไม่ให้ความสนใจกับเรื่องนี้อย่างแท้จริง เพราะในช่วงเวลาที่ผ่านมามีเพียงแต่ ให้ความสนใจเพิ่มขึ้นตามสถานการณ์ความขัดแย้งเท่านั้น และองค์ความรู้ที่มีอยู่ในขณะนี้ ก็เป็นเพียงภาพลวงตาด้วยข้อจำกัดหลายอย่างดังกล่าวในตอนต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งน่าจะ เกิดจากความเข้าใจผิดที่คิดว่าประวัติศาสตร์คือ วิชาง่าย ๆ ที่ศึกษาอดีต ซึ่งใคร ๆ ก็ สามารถไปค้นคว้ารวบรวมขึ้นมาได้โดยใช้เวลาไม่นานนัก ด้วยเหตุนี้เอง เราจึงจะเห็นได้ว่า ผลงานเกือบทั้งหมดที่ปรากฏออกมานั้น จึงเป็นการผลิตซ้ำแบบเดิมและเป็นงานวิชาการ

ชาตินิยมหรือท้องถิ่นนิยมเกินไป ขาดการทบทวนส่งเสริมให้มีการวิจัยอย่างต่อเนื่องจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่มีการค้นคว้าหาหลักฐานเพิ่มเติมตลอดจนแนวคิดแนวทางใหม่ๆ เพื่อให้ได้องค์ความรู้ใหม่มาปรับใช้สังคมในทางสร้างสรรค์อย่างแท้จริง

กล่าวเฉพาะเรื่องราวที่เราพยายามทำความเข้าใจกันอยู่นี้ จะเห็นได้ว่าความรู้เกี่ยวกับราชวงศ์กัณฑ์ต้นมีอยู่น้อยมาก ทำให้ภาพของความสัมพันธ์ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 หรือสมัยปลายอยุธยา มีความคลุมเครือ ไม่สามารถมองเห็นความซับซ้อนต่างๆ ของการเมืองในภาคใต้ตลอดจนการปรับตัวของปัตตานีในช่วงที่ตกต่ำ เพื่อให้เข้าใจพื้นฐานทางความคิดของรัฐมลายูแห่งนี้ได้อย่างต่อเนื่อง การศึกษาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัตตานีหรือเรื่องราวในมิติอื่นๆ ของรัฐนี้ต่อไป จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องค้นคว้าหาหลักฐานใหม่ๆ มาเพิ่มเติมและวิเคราะห์ตรวจสอบกันอย่างมีเหตุผล ตลอดจนเปิดเผยถึงที่มาที่ไปของหลักฐานเหล่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักฐานข้อมูลภาษามลายู ซึ่งยังมีอยู่อีกจำนวนมากทั้งในท้องถิ่นและประเทศเพื่อนบ้านมาเลเซีย แต่เรายังให้ความสนใจน้อยมาก นอกจากนี้ก็ยังมีข้อมูลในภาษาอื่นๆ อีกจำนวนหนึ่งที่จะช่วยให้ภาพประวัติศาสตร์ดังกล่าวมีความสมบูรณ์มากขึ้นได้ในอนาคต

การศึกษา “ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัตตานีก่อนสมัยรัตนโกสินทร์” จึงยังเป็นสิ่งที่ท้าทายให้ค้นหาอีกมาก ซึ่งสังคมไทยโดยรวมควรให้ความสำคัญ ในอีกด้านหนึ่งก็ขอมอบหมายถึงเป็นการให้เกียรติแก่คนท้องถิ่นที่เป็นเจ้าของประวัติศาสตร์ในปัจจุบันเท่าๆ กับเป็นการเคารพในประวัติศาสตร์แห่งชาติของเราเอง เพราะแท้จริงแล้วในทุกๆ ส่วนของประเทศย่อมจะมีอดีตที่แตกต่างหลากหลายกันไป ก่อนจะเดินทางเข้ามาสู่พรมแดนรัฐประชาชาติเมื่อหนึ่งร้อยปีเศษที่ผ่านมา ประวัติศาสตร์แห่งชาติที่เป็นธรรมจึงขอมอบเป็นประวัติศาสตร์ที่ทุกฝ่ายมีพื้นที่และร่วมกันภูมิใจเป็นเจ้าของ สำนักประวัติศาสตร์แบบใหม่ดังกล่าว ที่เป็นการยอมรับบทเรียนจากอดีตโดยใช้กระบวนการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผลซับซ้อนและใจกว้างขึ้น ก็จะเป็นพื้นฐานสำคัญที่มีคุณค่าและความหมายต่อสังคมไทยโดยรวมในปัจจุบัน ต่อการเข้าใจและแก้ไขปัญหาของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อการอยู่ร่วมของประชาชนอันแตกต่างหลากหลายได้อย่างมีพลังสร้างสรรค์ตามที่เรามุ่งหวัง แม้ว่าอาจจะต้องใช้เวลาเรียนรู้และอดทนอยู่พอสมควรก็ตาม

.....

เชิงอรรถ

* บทความนี้เป็นประเด็นหนึ่งในโครงการศึกษา “ประวัติศาสตร์รัฐปัตตานี” ของผู้เขียนซึ่งใช้ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยจารีตเป็นบริบทในการศึกษา ด้วยเหตุดังนั้น จึงขอใช้คริสต์ศักราชในบทความเพื่อความเหมาะสม บทความนี้สรุปมาจากรายงานการศึกษานานาชาติที่ยังอยู่ในระหว่างแก้ไขปรับปรุง

¹ กรณีของ “อาณาจักรสุโขทัย” จากการศึกษาในระยะหลังๆ ต่างทำให้เกิดความเข้าใจตรงกันว่า สุโขทัยเป็นรัฐเริ่มแรกรัฐหนึ่งในบริเวณดินแดนประเทศไทยปัจจุบันที่ดำรงอยู่ร่วมสมัยกับรัฐอื่นๆ อีกจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ของไทย สุโขทัยอาจมีอำนาจมากขึ้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งเชื่อกันว่าได้ขยายอิทธิพลไปสู่คาบสมุทรมาลายูด้วย อย่างไรก็ตาม อำนาจและอิทธิพลดังกล่าวก็มีจำกัดและในช่วงเวลาสั้นๆ เท่านั้น เพราะภายหลังสมัยพ่อขุนรามคำแหงแล้ว เขตอำนาจของสุโขทัยก็มีขนาดเล็กลงไม่ต่างกับรัฐอื่นๆ ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง และรัฐเหล่านี้ต่างก็มีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างเท่าเทียมอันเป็นลักษณะของการเมืองยุคโบราณโดยทั่วไป ก่อนที่อยุธยาจะสามารถขึ้นมาเป็นศูนย์กลางใหญ่ของราชอาณาจักรสยามได้ในที่สุด ดูกรวิเคราะห้สภาพการเมืองดังกล่าวโดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างสุโขทัยกับรัฐอื่นๆ ทั้งในภาคกลางและภาคใต้ได้จาก David K. Wyatt. **Thailand : A Short History.** Chiang Mai : Silkworm Books, 2003. บทที่ 3

บรรณานุกรม

- คลัง ตัญจนะ. ตำราพระเพลาหัตถ์บางแก้ว. พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2513.
- ชูลีพร วิรุณหะ. “ความคิดบางประการเกี่ยวกับความสัมพันธ์ไทย-มาลายูในมิติประวัติศาสตร์” คาบสมุทรไทยในราชอาณาจักรสยาม. ขงยุทธ ชูแวน บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ฟ้าคร, 2550.
- _____. บุหงารายา : ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าของชาวมลายู. กรุงเทพฯ : สักดิโสภการพิมพ์, 2551.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระนครินทราธิราช. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถเลขา. พระนคร : โอเดียนสโตร์, 2505.

ตัวน ถี เเชิง. “อาณาจักรโบราณในภาคใต้ของประเทศไทยจากเอกสารโบราณของจีน”.

จุลสารวิชาการสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. 1 (กุมภาพันธ์ 2527).

นิธิ เอียวศรีวงศ์. “นครศรีธรรมราชในราชอาณาจักรอยุธยา”. กรุงเทพฯ, พระเจ้าตากฯ และประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ : นักพิมพ์มติชน, 2538.

_____. การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523.

ประชุมพงศาวดาร. เล่ม 1. (พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐฯ). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี. 2506.

_____. เล่ม 38. (พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ-เจิม). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี. 2512.

มานพ ถาวรวัฒน์สกุล. ขุนนางอยุธยา. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์. 2536.

ยงยุทธ ชูแว่น. “พัฒนาการของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา ตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขา ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.

_____. “อำนาจทางการเมืองในความสืบเนื่องบทบาททางการค้าของเมืองสงขลา ตั้งแต่ กลางพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 23” รวมบทความ ประวัติศาสตร์. ฉบับที่ 14 (กุมภาพันธ์, 2535).

_____. (บรรณาธิการ). กาบสมุทรไทยในราชอาณาจักรสยาม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นาคร, 2550).

วิเชียรคีรี (ชม ณ สงขลา), พระยา. “พงศาวดารเมืองสงขลา” ประชุมพงศาวดารภาคที่ 3. พระนคร : โรงพิมพ์ก้าวหน้า, 2507.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. “ไทยในสายตาอาคันตุกะจากจีนสมัยอยุธยาตอนต้น (ค.ศ. 1349-ประมาณ 1430) : การวิเคราะห์เอกสารประวัติศาสตร์อยุธยา”. ข้อมูล ประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยา. วินัย พงศ์ศรีเพียร บรรณาธิการ. ภาควิชา ประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2528.

ศิลปากร, กรม. เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2151-พ.ศ. 2163 และ พ.ศ. 2167-พ.ศ. 2518 (ค.ศ. 1608-1620 และ ค.ศ. 1624-1642). แปลโดย สุนันทา สุตกุล. พระนคร : กุรุสภา, 2514.

- _____. **บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17**
เล่ม 1, 2. แปลโดยไพโรจน์ เกษแม่นกิจ. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2512.
- สุนทร ชุตินทรานนท์. **พม่ารบไทย : ว่าด้วยการสงครามระหว่างไทยกับพม่า**. กรุงเทพฯ
: สำนักพิมพ์มติชน, 2542.
- สำนักนายกรัฐมนตรี. **“จดหมายเหตุวันวลิต (ฉบับสมบูรณ์)”**. อนุสรณ์ในงานพระราช
ทานเพลิงศพนายสัจด์ จันทราษฎร์. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี.
2507.
- _____. **ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน พ.ศ. 1825-2395**. กรุงเทพฯ
โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. 2523.
- อิบราฮิม ชุกรี. **ประวัติศาสตร์อาณาจักรมลายูปัตตานี**. แปลโดย หะสัน หมัดหมาน และมะ
หามะซาคี แจ๊ะหะ. ปัตตานี : โครงการจัดตั้งสถาบันสมุทรรัฐเอเชียตะวันออกเฉียง
เฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2541.
- Ahmad Fathyal-Fatani. **ประวัติศาสตร์ปัตตานี (Pengantar Sejarah Patani)**.
แปลโดย Nik Abdul Rakib Sirimethakul. จัดพิมพ์โดย โครงการจัดตั้ง
สถาบันสมุทรรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
วิทยาเขตปัตตานี, 2543.
- Andaya, L.Y. and Andaya, B.W. **A History of Malaysia**. London :
Macmillan, 1982.
- Bougas, Wayne A. **The Kingdom of Patani Between Thai and Malay
Mandala**. Selangor : Institut Alam Dan Tamadun Melayu,
University Kebangsaan Malaysia, 1998.
- _____. **“Patani in the Beginning of the XVII Century”**. *Archipel* 39,
1990.
- De Josselin de Jong, P.E. and Van Wyk, H.L.A. **“The Malacca Sultanate”**.
(An Account from a Hitherto Untranslated Portuguese Source).
Journal of Southeast Asian History. 1 (September 1960).
- Hamilton, Alexander. **A New Account of the East Indies**. London : The
Argonaut Press, 1934.
- Ishii, Yoneo. (ed.) **The Junk Trade from Southeast Asia**. Singapore :

- Institute of Southeast, 1998.
- Kathairithamby-Wells, J. "The Long Eighteenth Century and the new Age of Commerce in the Mclala Straits". **On the Eighteenth Century as a Category of Asian History : Van Leur in Retrospect**. Edited by L.Blusse and F. Gaastra. Singapore, 1998.
- Kobkua Suwannathat-Pian, **Thai-Malay Relations : Traditional Intra-regional Relations from the Seventeenth to the Early Twentieth Centuries**. Singapore : Oxford University Press, 1988.
- Reid, Anthony. "Trade and State Power in the 16th and 17th Century Southeast Asia" Proceedings of the Seventh IAHA Conference. Bangkok, August 1977.
- . "The Structure of Cities in Southeast Asia : Fifteenth to Seventeenth Centuries" **Journal of Southeast Asian Studies**. Vol XI, No. 2, 1980.
- . "An 'Age of Commerce' in Southeast Asian History" **Modern Asian Studies**. Vol 2, No 1, 1990.
- . **Southeast Asia in the Age of Commerce Vol. II : Expansion and Crisis**. New Haven : Yale University Press, 1993.
- . "A New Phase of Commercial Expansion in Southeast Asia, 1760-1850" Paper Presented at the Conference "The Last Stand of Autonomous States of Southeast Asia and Korea, 1750-1850." Bali, Indonesia (August 18-21, 1994).
- Smith, George V. **The Dutch in Seventeenth-Century Thailand**. Illinois : Illinois University Press, 1974.
- Syukri, Ibrahim. **History of the Malay Kingdom of Patani**. (trans. Connor Bailey and John N. Miksic) Monographs in International Studies, Southeast Asian Series, No.68, Ohio University, 1985.
- Teeuw, A. & Wyatt, D.K. **Hikayat Patani : A Story of Patani**. The Hague : Martinus Nijhoff, 1970.

Wyatt, D.K. **The Crystal Sands : The Chronicles of Nagara Sri Dharmaraja**. Data peper : No. 98, Southeast Asian Program, Department of Asian Studies, Cornell University, Ithaca New York, 1975.

_____. **Thailand : A Short History**. Chiang Mai : Silkworm Books, 2003.

.....

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
THE THAILAND RESEARCH FUND (TRF)
“สร้างสรรค์ปัญญา เพื่อพัฒนาประเทศ”

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เป็นหน่วยงานของรัฐ ในกำกับของสำนักนายกรัฐมนตรี มีภารกิจในการสนับสนุนกระบวนการสร้างความรู้ สร้างนักวิจัย และสร้างระบบการวิจัย เพื่อตอบคำถามและเสนอทางเลือกให้สังคม ซึ่งครอบคลุมทั้งในระบบเศรษฐกิจภาคดั้งเดิม และสมัยใหม่ เพื่อยกระดับขีดความสามารถของประเทศให้เป็นสังคมฐานความรู้ ครอบคลุมทุกระดับและทุกภาคส่วนของสังคมไทย โดยมีแนวทางการสนับสนุนการวิจัยดังนี้

1. สร้างความรู้ที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล (Balanced Development) โดยการวิจัยเพื่อให้เกิด Knowledge-based Policymaking ระหว่างภาครัฐ ประชาชน และนักวิชาการ ให้มีการเชื่อมโยงบริบทที่เป็นจริงตั้งแต่ในระดับชุมชนท้องถิ่นไปจนถึงนโยบายรัฐบาลและการต่างประเทศ

2. สร้างความมั่นคงทางความรู้เกี่ยวกับประเทศไทย (Security in Knowledge) โดยเน้นงานวิจัยพื้นฐาน เพื่อเป็นหลักในการรู้จักตัวเองและการดำรงอยู่ของประเทศไทย และเน้นงานวิจัยเทคโนโลยีที่ปรับให้เหมาะสมกับประเทศไทยเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

3. ขยายฐานของสังคมความรู้ภายในประเทศ (Knowledge Base-Widening) โดยสนับสนุนการวิจัยของชุมชนท้องถิ่น ผู้ประกอบการ นักศึกษา ครูและนักเรียน และคนทั่วไป การพัฒนาอย่างไม่หยุดนิ่งของ สกว. ทำให้ สกว. ได้รับความเชื่อถือจากหน่วยงานภาครัฐต่าง ๆ ให้เป็นภาคีร่วมสนับสนุนทุนวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้อันเป็นรากฐานในการกำหนดนโยบายต่อไป

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

979/17-21 ชั้น 14 อาคาร เอส เอ็ม ทาวเวอร์ ถนนพหลโยธิน แขวงสามเสนใน
เขตพญาไท กรุงเทพฯ 10400

โทร. 0-2278-8200 โทรสาร 0-2298-0476

www.trf.or.th / e-mail : webmaster@trf.or.th

ญี่ปุ่น

- รศ. ขงยุทธ ชูแฉ่น
ภาควิชาประวัติศาสตร์
คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

โครงการความมั่นคงศึกษา

ตู้ ปณ. 2030 ปณฝ. จุฬาลงกรณ์

กรุงเทพฯ 10332

E-mail : newsecproject@yahoo.com